

Vårdnadsöverflyttningar i svensk rätt

En utredning om barnets bästa vid mål om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar

Melinda Okou

Innehållsförteckning

Förkortningar	4
1 Inledning	5
1.1 Syfte	7
1.2 Avgränsning	7
1.3 Metod och material	8
1.4 Disposition	11
1.5 Terminologi	12
2 Barnets rättsliga ställning.....	13
2.1 Barnets bästa – en historisk tillbakablick	13
2.1.1 Barnlagstiftningen under 1900-talets början	13
2.1.2 Förbud mot aga	14
2.1.3 Föräldraansvar m.m.	15
2.1.4 Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m.....	17
2.1.5 FN:s konvention om barns rättigheter	18
2.1.6 Barnkonventionens roll i det svenska lagstiftningsarbetet	19
2.2 Barnets bästa – i dagens svenska lagstiftning.....	20
3 Föräldraskap – vårdnadshavarens rättigheter och skyldigheter	21
3.1 Vårdnadsansvaret i förhållande till barnets vårdnadshavare	23
3.2 Vårdnadsansvaret i förhållande till barnets familjehemsföräldrar.....	24
4 Samhällets ansvar för barns placering i familjehem	25
4.1 Placering i familjehem enligt SoL	25
4.2 Placering i familjehem enligt LVU.....	27
5 Vårdnadsöverflyttning i förhållande till återföreningsprincipen	28
5.1 Återföreningsprincipen	28
5.1.1 Den relationsorienterade skolan	29
5.1.2 Den behovsorienterade skolan	30
5.2 Återföreningsprincipen och rätten till privat- och familjeliv.....	31
5.3 Vårdnadsöverflyttning	32
5.3.1 2003 års bestämmelse om särskilt övervägande efter tre års placering.....	35
6 Praxis där frågan om vårdnadsöverflyttning avgjorts	36
6.1 Mål där domstolen beslutat att överflytta vårdnaden.....	37

6.1.1	NJA 1993 s. 666	37
6.1.2	NJA 2014 s. 307	38
6.1.3	Hovrätten över Skåne och Blekinge län, mål nr T 3004-08	39
6.2	Analys av mål där domstolen beslutat att överflytta vårdnaden.....	40
6.3	Mål där domstolen beslutat att inte överflytta vårdnaden.....	43
6.3.1	Hovrätten för nedre Norrland, mål nr T 518-12	43
6.3.2	Göta Hovrätt, mål nr T 1885-08	45
6.3.3	Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr T 1864- 14	46
6.4	Analys av mål där domstolen beslutat att inte överflytta vårdnaden.....	48
7	Avslutande analys.....	50
	Käll- och litteraturförteckning.....	55
	Offentligt tryck.....	55
	Offentligt tryck från EU	56
	Rättspraxis.....	56
	Litteratur.....	56
	Övriga källor	58

Förkortningar

Barnkonventionen	FN:s konvention om barnets rättigheter
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalk (1949:381)
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
RF	Regeringsform (1974:152)
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
TR	Tingsrätt

1 Inledning

”Jag vill att Eva ska ha vårdnaden på mig för att vara säker på att få bo med min familj som jag har haft och älskat i över 8 år nu. Så klart älskade jag mamma och pappa men då var det bra för mig att flytta till en annan familj, dessutom var jag mindre & fattade inte lika mycket, men nu när jag är äldre så vet jag vad som händer runt omkring mig och skulle bli ledsnare än förut över att byta familj. Nu har jag världens bästa familj så varför ändra det?!”

// Rebecca.

25/9-06”¹

I ett tingsrättsmål från år 2008, om överflyttning av vårdnad enligt 6 kap. 8 § Föräldrabalk (1949:381) (FB), har elvaåriga Rebecca uttryckt sin vilja om att få vårdnaden om sig överflyttad från hennes föräldrar till sin familjehemsförälder. Rebecca placerades hos familjehemsföräldern Eva den 19 september år 2003. Syftet med familjehemsplaceringen var att Rebecca skulle erhålla det skydd och den omsorg som hennes föräldrar just då inte kunde tillgodose.

En placering i familjehem är ett omfattande ingrepp, och påverkar både barnet och föräldrarna. Familjehemsplacering kan ske genom samtyckesplacering med stöd av Socialtjänstlag 2001:453 (SoL), samt genom tvångsingripande med stöd av Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Syftet är inte att en placering i familjehem ska vara permanent, utan i förarbetena framgår att utgångspunkten är principen om återförening till ursprungsfamiljen.² Återförening är dock inte alltid det bästa för barnet. När ett barn under längre tid stadigvarande bott och knutit an till en annan vuxen känner de ofta en stark anknytning till och trygghet hos denna person. För att säkerställa barnets bästa i vårdnadsfrågan har lagstiftaren därför skapat en regel med undantagskaraktär i 6 kap. 8 § FB, som möjliggör överflyttning av vårdnaden från föräldrar till familjehemsföräldrar. Därmed kan socialnämnden, precis som de gjort i Rebeccas fall, väcka talan om vårdnadsöverflyttning till familjehemsförälder i enlighet med 6 kap. 8 § FB.

Barn som är placerade i familjehem är en synnerligen utsatt samhällsgrupp, och deras tillvaro kantas ofta av otrygga uppväxtförhållanden, och tillit- och identitetsproblem är i många fall en

¹ Mål nr T 6568-07, akt bilaga 13. Detta rättsfall kommer inte att utredas mer i arbetet. Det är med i inledningen för att visa på hur ett barn kan uttrycka sin önskan om att få vårdnaden om sig överflytta till familjehemsförälder.

² Prop. 1981/82:168 s. 39.

följd av långvariga familjehemsplaceringar.³ De lever ofta med en känsla av att inte helt säkert veta var de hör hemma, och precis som i Rebeccas fall, kan barn känna ett behov av att få veta med säkerhet att de kommer att få fortsätta bo tillsammans med den nya familj som de knutit an till. Därför kan vårdnadsöverflyttning vara aktuellt när det visar sig vara uppenbart för barnets bästa att ett stadigvarande familjehemsförhållande bör bestå, trots att det i och för sig är visat att föräldrarna inte har brustit i vårdnadsansvaret på ett sådant sätt att det för barnets person inneburit bestående fara.⁴

Det rättsliga institutet vårdnadsöverflyttningar har till syfte att garantera barnets rätt till kontinuitet och trygghet. Trots den rättsliga möjligheten att överflytta vårdnaden till familjehemsföräldrarna har det på grund av den rättsliga konflikten mellan vårdnadsöverflyttning och återföreningsprincipen visat sig att institutet vårdnadsöverflyttning använts i en väldigt begränsad omfattning. Socialstyrelsen har både år 1994 och år 2000 utrett i vilken utsträckning socialnämnderna tillämpat möjligheten att ansöka om vårdnadsöverflyttning i enlighet med 6 kap. 8 § FB. Dessa undersökningar visade att 98 procent av de barn som bott i familjehem i fem år, hade varit placerade utan att en begäran om vårdnadsöverflyttning hade förekommit.⁵ Det framfördes att skälen till den anmärkningsvärt låga siffran för tillämpningen av institutet vårdnadsöverflyttning var oron över att det skulle leda till ett upphörande av kontakten mellan barnet och deras föräldrar.⁶ Emellertid ansåg regeringen att de anförda skälen mot vårdnadsöverflyttning ur ett barnperspektiv inte var tillräckligt starka. År 2003 stärkte därför lagstiftaren barns rättsliga ställning. Detta skedde genom att det i både SoL och LVU infördes bestämmelse om socialnämndens skyldighet att efter att ett barn varit placerat i samma familjehem i minst tre år undersöka förutsättningarna för att ansöka om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna.⁷

Lagändringen år 2003 har således inneburit en större medvetenhet om behovet av att tillämpa det rättsliga institutet vårdnadsöverflyttning. Frågan som dock är av störst betydelse här är hur institutet vårdnadsöverflyttning förhåller sig till återföreningsprincipen och principen om barnets bästa.

³ Mattsson, 2006, s. 15.

⁴ Walin, Vängby, 2010, s. 6:41.

⁵ SOU 2009:68 s. 498.

⁶ SOU 2009:68 s. 498.

⁷ Prop. 2002/03:53 s. 84.

1.1 Syfte

Det övergripande syftet med detta examensarbete är att utreda det rättsliga institutet vårdnadsöverflyttning i 6 kap. 8 § FB, med fokus på vilken vikt återföreningsprincipen har i domstolens avvägning vid tillämpningen av 6 kap. 8 § FB.

Vid frågan om vårdnadsöverflyttningar är rättsprincipen om barnets bästa central. Betydelsen av principen om barnets bästa är dock inte självklar⁸, varför arbetet även syftar till att i lag och förarbeten identifiera principens framväxt och ändamål. Slutligen är syftet även att analysera hur lagstiftningens utformning och domstolens beslut vid mål om vårdnadsöverflyttning förhåller sig till principen om barnets bästa, och vilken hänsyn det tas till barnets önskemål.

1.2 Avgränsning

Institutet vårdnadsöverflyttning regleras inte enbart i 6 kap. 8 § FB, utan bestämmelser om detta återfinns även i 6 kap. 7-9 §§ FB. Bestämmelsen i 6 kap. 7 § FB handlar om vårdnadsöverflyttning när en eller båda föräldrarna göra sig skyldig till missbruk, försummelse eller på något annat vis brister i omsorgen på ett sådant sätt att det leder till varaktig fara för ett barns hälsa eller utveckling. Bestämmelsen i 6 kap. 8 a § FB handlar om vårdnadsöverflyttning i de fall då en eller båda av föräldrarna under en överskådlig tid är förhindrad att utöva den rättsliga vårdnaden. Bestämmelsen i 6 kap. 9 § FB handlar om vårdnadsöverflyttning när en eller båda föräldrarna avlider. I detta arbete utreds enbart rättsläget kring vårdnadsöverflyttningar av barn som stadigvarande vårdats och fostrats i familjehem, där frågan om vårdnadsöverflyttning utreds trots att föräldrarna de facto inte är olämpliga vårdnadshavare eller förhindrade att utöva vårdnaden. Därför behandlas endast 6 kap. 8 § FB.

Utöver FB, SoL, LVU och FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) finns ett dokument från FN från år 1986 med regler som särskilt avser familjehemsplacerade barns rättsliga skydd med namnet: Deklarationen om sociala och rättsliga principer rörande skydd av och omsorg om barn, särskilt med hänsyn till nationell och internationell placering i fosterhem och adoption. På området finns även resolutioner och rekommendationer till Europas medlemsstater rörande familjehemsplacerade barn, Resolution (77) 33 on the Placement of Children och Recommendation No R (87) 6 on Foster Families. Som

⁸ Schiratzki, 2005, s. 52.

tolkningsunderlag kan dessa rättsakter få betydelse vid rättstillämpningen, men på grund av arbetets omfattning har jag valt att inte använda de senare nämnda rättsakterna i arbetet. Orsaken till att jag valt att inte använda dessa är att denna typ av EU-rättsliga dokument, till skillnad från Barnkonventionen, inte är juridiskt bindande.⁹

1.3 Metod och material

De rättsområden som utreds i föreliggande examensarbete är familjerätt och social rätt. De inledande avsnitten består av en deskriptiv del, som syftar till att redogöra för gällande rätt på området. Vad gäller den deskriptiva delen används en rättsvetenskaplig metod. Den rättsvetenskapliga metoden används även i den senare delen av uppsatsen, vid undersökningen av praxis på området. Praxis granskas för att utreda domstolens bedömning vid tillämpningen av det rättsliga institutet vårdnadsöverflyttning i avvägningen mellan återföreningsprincipen och barnets behov av kontinuitet och trygghet där de bor.

Vid användandet av den rättsvetenskapliga metoden utreds gällande rätt genom analys av de traditionella rättskällorna. Metoden används för att systematisera, tolka och fastställa gällande rätt. Denna metod ger utrymme för att studera gällande rätt utifrån de för uppsatsen relevanta rättskällor, vilka är lagtext, förarbeten, praxis och doktrin.¹⁰ Rättskällorna används för att utreda bakgrunden och innehållet av gällande rätt. Lagtext, förarbeten och doktrin används parallellt i arbetets deskriptiva del. Lagtolkning sker för att fastställa lagtextens innebörd. Förarbetena har i dessa delar bidragit med förståelse för lagtexten och dess bakgrund. I förarbetena återfinns uttalanden om tillämpning av lagregler och används därmed för att identifiera lagens allmänna syfte och ändamål. Doktrinen framhåller viktiga fakta och består av rationell juridisk argumentation. Doktrinen har därför används för att erhålla en fördjupad förståelse för gällande rätt. Avsikten är att framställningen i avsnittet om gällande rätt, samt de underliggande tankarna hos lagstiftarna vid utformandet av lagreglerna, ska bidra till en förståelse för den historiska utveckling som lett fram till dagens lagstiftning.

De databaser som används för att söka och samla in material är Karnov, Wolters Kluvers Zeteo och Libris- Nationella bibliotekssystem. De sökord som används vid sökningen i dessa databaser är främst "*vårdnadsöverflyttning*", "*återföreningsprincipen*" och "*barnets bästa*".

⁹ Bergström, Hettne, 2014, s. 34-35.

¹⁰ Sandgren, 2015, s. 42.

Sökning genomförs även på Socialstyrelsens hemsida, genom deras publikationer/webbutik, för att erhålla Socialstyrelsens rapporter och handböcker om ämnet. Dessa har granskats för att erhålla ökad förståelse för bestämmelserna i SoL och för socialnämndens arbete och ansvar.

Detta examensarbete har i utredningen det enskilda barnet som utgångspunkt. Beslut om åtgärder som rör barn ska fattas i enlighet med barnets bästa. Avsikten är därför att väga principen om barnets bästa mot återföreningsprincipen, för att se hur dessa förhåller sig till regelverket kring vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar. Regelverket kring vårdnadsöverflyttning påverkar även föräldrars intressen, men då detta arbete har det enskilda barnet som utgångspunkt är det principen om barnets bästa som ligger till grund för diskussionen även i de analyserande delarna.

För att utreda betydelsen av den rättsliga principen om barnets bästa, utgår detta arbete från förarbetena till FB, samt praxis och doktrin. I den beskrivande delen av barns rättsliga ställning presenteras det rättsliga kravet på att barn ska få möjlighet att uttrycka sina intressen och önskemål i processer som rör dem. På ett omfattande sätt stadgas detta krav i Barnkonventionen. Principen om att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid åtgärder som rör barn stadgas i artikel 3 i Barnkonventionen, och för att identifiera och systematisera principens betydelse ingår även Barnkonventionen i arbetets beskrivande del av barnets rättsliga ställning. Trots att Barnkonventionen inte har status som svensk lag, har den som rättskälla stor betydelse för den svenska rätten, eftersom Sverige ratificerat konventionen och därmed folkrättsligt åtagit sig att uppfylla de krav som där uppställs.

Vid utredningen om barnets rättsliga ställning hämtats mycket vägledning främst från SOU 1978:10, SOU 1979:63 och SOU 1987:7. Då propositionerna som upprättats till följd av dessa utredningar varit kortfattade och inte lika utförliga, har jag funnit de statliga utredningarna till stor nytta för att erhålla kunskap om lagstiftarens intentioner. Väl medveten om att dessa utredningar i rättskällehierarkin inte har lika hög status som regeringens propositioner, anser jag ändå att dessa utredningar spelat en stor roll för utvecklingen av lagstiftningen på området.

Den doktrin som främst har använts på detta område är skriven av Titti Mattsson, Anna Singer och Johanna Schiratzki. För att utreda familjehemsföräldrarnas roll i relation till

barnet, har förutom tidigare nämnda rättskällor, även litteratur av Goldstein, Freud och Solnit använts. Syftet med användandet av den senare nämnda litteraturen har varit att erhålla psykologiska baskunskaper om barns känslomässiga behov.

Avseende rättspraxis på området har frågan om vårdnadsöverflyttning enbart varit föremål för bedömning i högsta instans vid två tillfällen. Emellertid har jag funnit domar som avgjorts i underrätten. Mitt tillvägagångssätt har varit att jag begärt ut målföreteckningar från olika underrätter i Sverige¹¹, granskat dessa och valt ut de domar som jag ansett kunna ge ett bidrag till förevarande arbete. De kriterier jag har haft vid mitt val av domarna från underrätterna har varit att de ska vara utförliga och avgjorda efter år 2003. Anledningen till att jag ställt krav på att domarna skulle vara utförliga är för att jag velat erhålla förståelse för domstolens avvägning och argumentation. Jag har velat ha utförliga domar för att kunna identifiera både likheter och olikheter vid rättstillämpningen, och hur rättstillämpningen förhållit sig till lagstiftarens intentioner. Anledningen till att jag velat att domarna ska vara avgjorda efter år 2003 är att jag velat identifiera huruvida domstolen tagit hänsyn till 2003 års lagändring om särskilt övervägande av vårdnadsöverflyttning efter placering i samma familjehem i minst tre år. Många av de domar som det hänvisats till i målföreteckningarna har varit väldigt korta. I de allra flesta fall har de handlat om vårdnadsöverflyttning av ensamkommande barn, enligt 6 kap. 8 a § FB, vars föräldrar befunnit sig på okänd adress och därmed ansetts varaktigt förhindrade att utöva vårdnaden. Emellertid har jag funnit att vissa domar som avgjorts i underrätten bidragit med vägledning för att förstå domstolens avvägning i bedömningen vid frågan om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar, vilka jag därför valt att använda.

Rättsfallen från underrätten kan inte sägas ha lika högt värde inom rättskällehierarkin som avgöranden från Högsta domstolen (HD), men jag har valt att använda dem då jag ansett att domstolarnas domskäl bidragit till ett bra underlag för förståelsen för de avvägningar som gjorts vid rättstillämpningen.

Sammanfattningsvis ska det framhållas att de material som använts vid författandet av detta examensarbete kritiskt har granskats, värdesatts och sammanställts för att slutligen diskuteras och analyseras.

¹¹ Solna TR, Attunda TR, Vänersborgs TR, Göta HovR HovR över Skåne och Blekinge. Jag har även sökt i doktrin för att se vilken praxis som det hänvisas till där.

1.4 Disposition

Mot bakgrund av att arbetet har det enskilda barnet som utgångspunkt inleds den deskriptiva delen med en utredning om barnets rättsliga ställning. Detta avsnitt redogör för den utveckling som skett i synen på barn, och således utvecklingen av deras rättsliga ställning. Därefter följer avsnitt tre som behandlar den rättsliga betydelsen av ett föräldraskap. Detta avsnitt har tagits med för att ge underlag till förståelsen för de rättigheter och skyldigheter som är sammankopplade med vårdnadsansvaret. Syftet är att detta avsnitt ska bidra med underlag för förståelsen för vilka rättigheter och skyldigheter som överflyttas till familjehemsföräldrarna vid en vårdnadsöverflyttning. Här har mycket vägledning hämtats från förarbeten, så som SOU 1997:116 och Prop. 1981/82:168, samt från den tidigare nämnda doktrinen. I detta avsnitt har jag även utrett den betydelse en familjehemsförälder har för barnet, samt konsekvenserna av att familjehemsföräldrarna inte har rättslig status som barnets vårdnadshavare.

Både den svenska rätten och Barnkonventionen understryker samhällets skyldighet att skydda barn från alla former av övergrepp. I avsnitt fyra utreds därför samhällets ansvar för vård och boende utanför det egna hemmet, enligt både SoL och LVU. Syftet med detta avsnitt är att identifiera i vilka situationer ett barn kan placeras i ett familjehem. Avsnitt fyra ligger till grund för förståelsen för konflikten som presenteras i avsnitt fem, mellan syftet att ge barnet kontinuitet i familjehemmet genom en vårdnadsöverflyttning, kontra återförening till ursprungsfamiljen.

För att erhålla förståelse för de bakomliggande tankarna kring återföreningsprincipen och vårdnadsöverflyttning görs i avsnitt fem en utredning av den relationsorienterade och behovsorienterade skolan, som presenterats i SOU 1986:20. Stöd för principen om återförening till ursprungsfamiljen vid en familjehemsplacering återfinns även i artikel 8 i den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen), varför även den artikeln presenteras i avsnitt fem. I avsnitt fem presenteras även förutsättningarna för en vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 8 § FB, för att utreda när bestämmelsen är tillämplig. Slutligen presenteras i avsnitt fem socialstyrelsens utredningar om genomförda vårdnadsöverflyttningar, och regeringens proposition som ledde till 2003 års lagändring om särskilt övervägande om vårdnadsöverflyttning efter placering i familjehem i tre år.

Därefter följer avsnitt sex, som består av rättsfallsreferat där frågan om vårdnadsöverflyttning har avgjorts. Upplägget består av först tre rättsfall där utfallen i målen inneburit vårdnadsöverflyttning. Därefter följer en analys av dessa tre fall. Sedan redovisas ytterligare tre rättsfall där utfallen i målen inte inneburit vårdnadsöverflyttning. Efter redovisningen av dessa fall följer även här en analys av de senare rättsfallen.

Slutligen presenteras en avslutande analys i avsnitt sju, som består av en diskussion om det rättsliga institutet vårdnadsöverflyttning och återföreningsprincipens vikt vid beslut om vårdnadsöverflyttning, samt hur detta förhåller sig till principen om barnets bästa.

1.5 Terminologi

När det skrivs om barn avses i detta arbete personer som är under 18 år. Denna definition har hämtats från artikel 1 i Barnkonventionen och 6 kap. 2 § 1 st. FB. Artikel 1 i Barnkonventionen framhåller att barn är varje människa som inte fyllt 18 år. I 6 kap. 2 § 1 st. FB framgår även att förälder som är vårdnadshavare eller särskilt förordnad vårdnadshavare har vårdnaden om ett barn till dess att barnet fyllt 18 år. Vid tillämpningen av institutet vårdnadsöverflyttning görs ingen åtskillnad mellan barn och unga, varför det inte heller görs i detta arbete.

Genom den nya socialtjänstlagen som trädde i kraft år 1982 ersatte begreppen *familjehem*, *familjehemsföräldrar* och *barn i familjehem* de äldre begreppen *fosterhem*, *fosterföräldrar* och *fosterbarn*.¹² Då de nya begreppen har samma betydelse som de äldre har jag valt att ersätta dem med de nya begreppen i de delar som beskriver den historiska tillbakablicken med syfte att göra det så enhetligt och tydligt som möjligt för läsaren.

¹² Socialtjänstlag (1980:620).

2 Barnets rättsliga ställning

Styrande i svensk rätt i frågor som rör barnets vårdnad, boende och umgänge är att beslut ska ske i ljuset av barnets bästa, 6 kap. 2 a § FB. Vid mål om vårdnadsöverflyttning till familjehem har principen om barnets bästa en central roll. Under de senaste decennierna har synen på principen om barnets bästa utvecklats markant, och regelverket har kontinuerligt präglats av reformer på området. Utvecklingen har påverkats mycket av Sveriges anslutning till Barnkonventionen, men det är viktigt att understryka att utgångspunkten att tillgodose barnets bästa har varit ett synsätt som präglat svensk rätt allt sedan 1900-talets början. Att principen om barnets bästa ska vara styrande i rättsliga frågor som rör barn går således att spåra långt tillbaka i tiden.¹³

2.1 Barnets bästa – en historisk tillbakablick

Regler om förhållandet mellan föräldrar och barn fanns redan i den svenska lagstiftningen i 1734 års lag. Reglerna behandlade företrädesvis de ekonomiska frågorna om underhåll till barn, successionsrätten mellan barn och föräldrar och förvaltning av barns eventuella egendom. Lagen saknade en tydlig definition av begreppet vårdnad, med det fanns ett fåtal regler om barnets uppfostran på utspridda ställen i 1734 års lag. Bland annat legitimerade lagen föräldrars rätt att aga barn i det fall det ansågs nödvändigt för barnets uppfostran.¹⁴

2.1.1 Barnlagstiftningen under 1900-talets början

1734 års lag var gällande ända fram till den revision av familjerätten som skedde på 1920-talet, i och med 1917 års lag om barn utom äktenskap och 1920 års lag om barn i äktenskap.¹⁵ Det var således inte förrän år 1917 som den svenska lagstiftningen egentligen fick sin första riktiga barnlagstiftning.¹⁶ Barnets rättsliga ställning stärktes genom 1917 års lag och det var först nu begreppet *barnets bästa* började användas i lagstiftningen, och från 1920-talet kom det även att användas i HD:s praxis.¹⁷

Reglerna i 1917 års lag syftade till att skarpt framhålla de förpliktelser som föräldrarna hade i förhållande till barnet, och målsättningen var barnets rätt att erhålla föräldrar som var kapabla

¹³ Singer, 2012, s. 17.

¹⁴ Ewerlöf, Sverne, Singer, 2004, s. 16.

¹⁵ Ewerlöf, Sverne, Singer, 2004, s. 16.

¹⁶ Lagen den 14 juni 1917 (nr 376) om barn utom äktenskap och lagen den 14 juni 1917 (nr 377) om äktenskaplig börd.

¹⁷ Schiratzki, 1997, s. 50.

att sköta om, försörja och fostra det. I anslutning till den nya lagen infördes begreppet vårdnad. Syftet med införandet av det nya begreppet i lagstiftningen var framhållandet av föräldrarnas skyldighet att tillförsäkra barn en uppväxt under goda förhållanden. Detta synsätt återfinns i dagens regler om föräldrars skyldighet att förse sina barn med omvårdnad, trygghet och god fostran, 6 kap. 1 § FB. År 1920 genomfördes även en mer enhetlig reglering av förhållandet mellan föräldrar och barn i 1920 års lag om barn i äktenskap.¹⁸

De gällande barnalagstiftningarna från 1920-talet kom att överföras till dagens föräldrabalk, som trädde i kraft 1 januari 1950.¹⁹ I realiteten innebar den nya föräldrabalken inte några egentliga förändringar, utan den sågs mer som en sammansättning av 1920-talets barnalagstiftningar.²⁰ De regler som var överförda till föräldrabalken ansågs emellertid föråldrade. Reglerna återspeglade en tid med dominerande föräldramakt, där barn hade en svag rättslig ställning. Detta synsätt kom att leda till att det efter regeringens bemyndigande år 1977 tillsattes en kommitté, i syfte att utreda på vilket sätt barnets behov och intressen kunde tillgodoses.²¹

2.1.2 Förbud mot aga

Avsikten med 1977 års kommittés arbete var att kartlägga förutsättningarna för hur lagstiftningen på ett bättre sätt än tidigare kunde tillgodose barns intressen och behov, och således stärka barns rättsliga ställning. I arbetet var det essentiella att utveckla reglerna om vårdnad och umgänge, i syfte att öka möjligheterna för att barn skulle få växa upp under goda förhållanden.²²

Redan ett år efter att kommittén tillsatts presenterades det första förslaget i delbetänkandet med namnet Barnets rätt 1, Om förbud mot aga, SOU 1978:10. Delbetänkandet var ett förslag om att förbjuda föräldrar att aga barn som en del i uppfostran. Förslaget kom att antas, och den 1 juli år 1979 infördes det i dåvarande 6 kap. 3 § FB, nuvarande 6 kap. 1 § FB.²³ Införandet av förbudet mot att aga barn kan förklaras mot bakgrund av att det i samhället

¹⁸ Lagen den 11 juni 1920 (nr 407) om barn i äktenskap.

¹⁹ Föräldrabalk (1949:49).

²⁰ Singer, 2012, s. 25.

²¹ Singer, 2000, s. 72.

²² Ewerlöf, Sverne, Singer, 2004, s. 17.

²³ Prop. 1978/79:67, s. 2.

utvecklats en tanke att en uppfostran skulle bygga på samspel, omsorg och respekt mellan barn och föräldrar.²⁴

2.1.3 Föräldraansvar m.m.

Arbetet med att stärka barnets rättsliga ställning kom att fortsätta, och resulterade i det andra delbetänkandet med namnet Barnets rätt 2, Om föräldraansvar m.m., SOU 1979:63. Utgångspunkten i detta delbetänkande var att utreda reglerna om vårdnad, umgängesrätt och vårdnadsöverflyttning, och anpassa dessa till den utveckling som skett i samhället.²⁵ Målsättningen var att lagtexten tydligare skulle framhålla de kunskaper som nu fanns i samhället om barns behov och barns rätt till utveckling av sin egen person.²⁶ Som grundläggande behov för barn identifierades följande:²⁷

- Barns behov av omvårdnad och skydd.
- Barns behov av människor som de både kunde ge och ta emot kärlek ifrån.
- Barns behov av ett varaktigt och stabilt förhållande till sina föräldrar,
- Barns behov av att befinna sig i en miljö där de kunde utvecklas och där deras behov tillgodosågs.
- Barns behov av att leva med föräldrar som kunde hjälpa dem med att upprätta gränser för sitt beteende.
- Barns behov av att få ta ansvar och känna att de behövdes.
- Barns behov av att kunna påverka sin situation.
- Barns behov av att med tiden frigöra sig från sitt beroende av föräldrarna.
- Slutligen barns behov av att känna samhörighet med båda sina föräldrar, även om föräldrarna befann sig i konflikt med varandra.

Enligt delbetänkandet föll ansvaret för att barns grundläggande behov uppfylldes främst på föräldrarna. Likväl hade även företrädare för samhället en skyldighet att ta hänsyn till barns grundläggande behov i sin medverkan vid lösande av vårdnadskonflikter och andra beslut som hade inverkan på barns uppväxtförhållanden.²⁸

²⁴ Singer, 2000, s. 74.

²⁵ SOU 1979:63 s. 13.

²⁶ SOU 1979:63 s. 55.

²⁷ SOU 1979:63 s. 56.

²⁸ SOU 1979:63 s. 58.

Uppräkningen av barns grundläggande behov som framfördes i delbetänkandet hade stor genomslagskraft i den svenska rättsordningen. I det lagstiftningsarbete som genomfördes åren efter 1979 års delbetänkande var uppräknningen av barnets grundläggande behov sålunda en utgångspunkt vid bedömningen av vad som var barnets bästa. Än idag används uppräknningen av de grundläggande behoven i 1979 års utredning för att känneteckna barnets bästa i rättsliga sammanhang.²⁹

Som framhållits tidigare var vårdnadsfrågan utgångspunkt för utredningens arbete. Av utredningens delbetänkande framgick det att det var essentiellt att stärka reglerna om vårdnadsöverflyttning till annan, om föräldrarna brast i sin roll som vårdnadshavare, under förutsättning att det var förenligt med barnets bästa. I de fall föräldrarna missbrukade eller försummade sitt ansvar att tillgodose barnets grundläggande behov så att det ledde till risk för barnets utveckling hade socialnämnden skyldighet att utreda frågan om vård enligt LVU eller vårdnadsöverflyttning.³⁰

Av utredningen framgick dock att trots socialnämndens vetskap om missförhållanden som vissa barn befann sig i så var det mycket ovanligt att socialnämnden beslutade om överflyttning av vårdnadsansvaret. I stället var det vanligare att socialnämnden beslutade att tillfälligt omhänderta barn.³¹ Det framgick att det i samhället förelåg en rädsla för att splittra konstellationen av kärnfamiljen. Den grundläggande utgångspunkten var att problem mellan barn och föräldrar så långt som möjligt skulle lösas utan domstolens inblandning, och i det sammanhanget hade barnets vilja ingen betydelse.³²

Utgångspunkten var således att det var viktigt att i så stor utsträckning som möjligt hålla ihop kärnfamiljen. Dock framhölls i delbetänkandet att det förekom undantagssituationer då vårdnadsöverflyttning var förenligt med principen om barnets bästa, detta även om föräldrarna inte hade misskött sitt ansvar i förhållande till barnet. Det handlade här om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrar när barn länge levt och rotat sig i ett familjehem. Detta kunde vara aktuellt ifall en flytt från familjehemmet tillbaka till ursprungsfamiljen skulle innebära en allvarlig skada för barnet. De bedömningsgrunder som skulle beaktas vid en eventuell vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna var hur

²⁹ Singer, 2000, s. 76.

³⁰ SOU 1979:63 s. 77.

³¹ SOU 1979:63 s. 77.

³² SOU 1979:63 s. 78.

länge barnet bott i familjehemmet, den emotionella relation barnet hade i förhållande till sina föräldrar respektive familjehemsföräldrarna, och slutligen barnets ålder och mognad. Emellertid framhölls det tydligt i delbetänkandet att domstolen skulle pröva frågan om vårdnadsöverflyttning till familjehem med mycket stor försiktighet.³³

Utredningens delbetänkande kom att följas av en reform av vårdnadsreglerna år 1982, prop. 1981/82:168, med förslag om ändring i de dåvarande reglerna om vårdnad och umgänge. Denna reform kom bland annat att medföra att det fördes in ett flertal tydliga regler i 6 kap. FB om barnets vårdnad, med bestämmelser som syftade till att tydliggöra innebörden av barnets bästa.³⁴ 1979 års utredning hade framhållit att vårdnadsöverflyttning även kunde vara förenligt med barnets bästa trots att föräldrarna inte brustit i omvårdnaden på ett sådant sätt att det för barnet inneburit bestående fara.

1979 års utredning kom att ligga till grund för den lagändring som skedde år 1983, genom införandet av bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning i 6 kap. 8 § FB.³⁵ Lagbestämmelsen stärkte nu barnets rättsliga ställning genom att det skapades en möjlighet att flytta över vårdnaden när barn stadigvarande vårdats och fostrat i ett familjehem.³⁶ Nu kunde således vårdnaden flyttas över till familjehemsföräldrarna trots att barnets föräldrar inte brustit i vårdnadsansvaret, under förutsättning att det var uppenbart bäst för barnet. Resultatet av 1982 års reform var ett klart genomslag av barnets bästa i den svenska lagstiftningen, då fokus enbart skulle hållas på barnet och inte på föräldrarnas föräldraförmåga.³⁷

2.1.4 Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m.

Utredningen om förhållandet mellan barn och föräldrar kom att fortsätta, och utredningens sista delbetänkande var Barnets rätt 3, Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m., SOU 1987:7. I detta slutliga delbetänkande framfördes förslag om att ge barn talerätt i mål gällande vårdnad och umgänge.

³³ SOU 1979:63 s. 79.

³⁴ Prop. 1981/82:168 s. 83.

³⁵ Prop. 1981/82:168 s. 83.

³⁶ Prop. 1981/82:186 s. 70.

³⁷ Singer, 2012, s. 28.

Syftet med utredningens förslag var att stärka barns rättsliga ställning genom att ge dem processbehörighet.³⁸ Enligt förslaget skulle barn som fyllt 12 år vara behöriga att processa, och följaktligen på egen hand kunna föra sin talan. Barn under 12 år skulle få möjlighet att företrädas av en särskild företrädare, under förutsättning att föräldrarna inte kunde komma överens.³⁹ Förslaget följdes av en proposition som lades till grund för reformen av vårdnadsreglerna år 1990-1991.⁴⁰ I denna proposition utreddes dock inte frågan om barns talerätt i processuella hänseenden, vilket innebar att förslaget i 1987 års delbetänkande inte ledde till någon lagstiftning om barns talerätt. Grunderna i 1987 års delbetänkande får dock sägas komma till uttryck i det senare lagstiftningsarbetet, som behandlas nedan i avsnitt 2.1.6.⁴¹

2.1.5 FN:s konvention om barns rättigheter

På den internationella fronten hade en arbetsgrupp på uppdrag av FN:s kommission för mänskliga rättigheter arbetat hårt under 10 år för att stärka barns rättigheter, och den 20 november år 1989 kunde Barnkonventionen antas. Redan första året som Barnkonventionen antogs ratificerades den av 20 stater, vilket ledde till ikraftträdandet den 2 september år 1990.⁴² Innebörden av Barnkonventionen var skapandet av en universell definition av barns rättigheter och Barnkonventionens styrande grund var principen om barnets bästa. Barnkonventionens princip om barnets bästa innebar att vid alla beslut och avgöranden gällande barn skulle samhället arbeta för att barns intressen kom i främsta rummet.⁴³

Det dröjde inte länge innan Sverige anslöt sig, och redan den 21 juni år 1990 ratificerades Barnkonventionen. Sverige valde att inte inkorporera Barnkonventionen i svensk lag,⁴⁴ utan ratificeringen skedde genom transformering.⁴⁵ I enlighet med principen om fördragskonform tolkning innebar ratificeringen en skyldighet för svenska domstolar, myndigheter, landsting och kommuner att tolka svensk rätt i enlighet med Barnkonventionen.

Artikel 3 i Barnkonventionen har ställning som konventionens portalparagraf, och där betonas konventionsstaternas skyldighet att vid alla åtgärder som rör barn sätta barnets bästa i främsta

³⁸ SOU 1987:7 s. 64.

³⁹ SOU 1987:7 s. 83 ff.

⁴⁰ Prop. 1990/91:8.

⁴¹ Singer, 2000, s. 85.

⁴² Hedlund Thulin, Greenhill, 2008, s. 185.

⁴³ Berfenstam, Rembe, 1992, s. 20-21.

⁴⁴ I SOU 2016:19 har det nu lämnats förslag på lag om inkorporering av Barnkonventionen i svensk rätt.

⁴⁵ Prop. 1989/90:107 s. 27.

rummet. Denna princip är aktuell i alla handlingar som företas av både domstolar, administrativa myndigheter och offentliga eller sociala välfärdsinstitutioner.⁴⁶ Trots att det i artikel 3 framhålls att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla beslut och åtgärder som gäller barnet, saknar konventionen en tydlig definition av vad barnets bästa egentligen är.⁴⁷

2.1.6 Barnkonventionens roll i det svenska lagstiftningsarbetet

Som tidigare framgått hade frågan om barns talerätt i processuella hänseenden varit uppe till granskning i 1987 års delbetänkande, utan att leda till någon större framgång. Dock ledde Sveriges ratificering av Barnkonventionen till ändringar rörande frågan om barns talerätt. Det var särskilt artikel 12 i Barnkonventionen som bidrog till att frågan om barns talerätt väcktes på nytt. Bestämmelserna i artikel 12 innebar en skyldighet för konventionsstaterna att tillförsäkra alla barn en rätt att, efter sin ålder och mognad, ge uttryck för sina åsikter och höras i frågor gällande dem.

I 1994 års proposition om reform av FB:s regler gällande vårdnad, umgänge och adoption föreslogs fastställandet av tydliga regler om barns rätt att komma till tals i mål och ärenden om vårdnad, umgänge, i adoptionsärenden och namnärenden.⁴⁸ I propositionen framgick inte i vilken exakt utsträckning domstolen borde ta hänsyn till barns önskan. Det framgick inte heller vilken ålder ett barn skulle ha nått för att dess åsikt och önskan skulle ges betydelse.

År 1995 antogs förslaget och bestämmelser om barns talerätt återfinns nu i 6 kap. 19 § 6 st. FB,⁴⁹ som stadgar att i mål om vårdnad, boende och umgänge ska barn höras inför rätten, under förutsättning att det finns särskilda skäl och det är uppenbart att det inte innebär fara för barnet. Det fastställs även att rätten har en skyldighet att tillbörligt utreda frågor som handlar om barnets boende, vårdnad och umgänge, 6 kap. 19 § FB. Så länge det inte är olämpligt har även den som verkställer utredningen en skyldighet att försöka klarlägga barnets inställning samt redovisa den inför rätten, 6 kap. 19 § 4 st. FB.⁵⁰

⁴⁶ Ewerlöf, Sverne, Singer, 2004, s. 189.

⁴⁷ Schiratzki, 2005, s. 55.

⁴⁸ Prop. 1994/95:224 s. 1.

⁴⁹ Prop. 1994/95:224 s. 16.

⁵⁰ Barnets rätt att komma till tals återfinns även i 4 kap. 6 § 1 st. FB, i mål om adoption.

Som en följd av implementeringen av Barnkonventionen i den svenska rättsordningen infördes, genom prop. 1997/98:7, en övergripande bestämmelse som reglerade att barnets bästa skulle komma i främsta rummet vid alla frågor och avgöranden gällande barns vårdnad, boende och umgänge. Vid denna tid var redan principen om barnets bästa väl etablerad i den svenska rättsordningen. Dock ansåg lagstiftaren att det förelåg behov att ytterligare markera att barnets bästa skulle utgöra en grund för bedömningen. Därför infördes bestämmelsen i 6 kap. 2 a § FB med följande lydelse: ”Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgöranden av alla frågor som rör vårdnad om barn, barns boenden och umgänge med barn”⁵¹. Denna lagregel kom dock att senare bli föremål för reform genom prop. 2005/06:99, som hade till syfte att ytterligare stärka barnperspektivet.⁵² Regeringen ansåg att det förelåg behov av att ännu tydligare uttrycka betydelsen av barnets bästa i lagtexten. Därför föreslogs i 2005 års proposition en ändring av lagregeln från formuleringen att ”barnets bästa skall komma i främsta rummet...” till formuleringen att ”barnets bästa skall vara avgörande...”⁵³ Lagändringen i 6 kap. 2 a § FB innebar att det infördes ett krav på anläggande av ett tydligt barnperspektiv vid beslut och åtgärder gällande barn.⁵⁴ I 6 kap. 2 a § 2 st. FB stadgades skyldigheten att vid avgörandet av vad som var barnets bästa ta hänsyn till risken för att barnet för illa.

2.2 Barnets bästa – i dagens svenska lagstiftning

Av det anförda framgår att synen på barn och deras rättsliga ställning har förändrats över tid, med påverkan av både nationell och internationell utveckling. Många av de framförda förändringarna i den familjerättsliga och socialrättsliga lagstiftningen har legat till grund för dagens svenska lagstiftning om barnets bästa, som återfinns i bland annat FB, SoL och LVU.⁵⁵

Sammanfattningsvis kan det konstateras att syftet med barnets bästa är att skydda barn och på ett så bra sätt som möjligt tillgodose barns olika behov, intressen och rättigheter. Det går att fastställa att Barnkonventionen har haft och har betydelse för barns rättigheter och för principen om barnets bästa i den svenska rättsordningen. Innebörden av barnets bästa och barnperspektivet modifieras ständigt i takt med samhällets utveckling. Det är samhällets

⁵¹ Prop. 1997/98:7 s. 46.

⁵² Prop. 2005/06:99 s. 38.

⁵³ Prop. 2005/06:99 s. 39-40. Min kursivering.

⁵⁴ Prop. 2005/06:99 s. 38.

⁵⁵ 6 kap. 2 a § FB, 1 kap. 2 § SoL och 1 § 5 st. LVU.

ansvar att säkerställa att Barnkonventionen följs, samt att barnets rättigheter och intressen tillgodoses. Den gemensamma synen på barnperspektivets innebörd är att barns fulla människovärde och integritet ska respekteras i alla åtgärder som gäller barn. Principen om barnets bästa ska således genomsyra alla åtgärder gällande barn, men av det framförda framgår att en enhetlig definition och förklaring av begreppet saknas.⁵⁶

3 Föräldraskap – vårdnadshavarens rättigheter och skyldigheter

De familjerättsliga reglernas utgångspunkt är att föräldrarna från barnets födsel erhåller status som barnets vårdnadshavare, 6 kap. 3 § 1 st. FB. Möjligheten att erhålla rättslig status som vårdnadshavare grundar sig inte på kapaciteten av att fullgöra det rättsliga vårdnadsansvaret, utan på de biologiska banden.⁵⁷ Under förutsättning att man är genetiskt besläktad med barnet i rakt nedåtstigande led faller man under definitionen förälder.⁵⁸

I enlighet med den romerska principen, *mater sepmer certa est*, föreligger det en moderskapspresumtion i svensk rätt. Vid sidan om moderskapspresumtion föreligger även en faderskapspresumtion, *pater est quem nuptiae demonstrant*.⁵⁹ Principerna innebär automatisk status som vårdnadshavare för modern, då det är hon som föder barnet, och för fadern genom att han är gift med modern vid förlossningen, 1 kap. 7 § FB och 1 kap. 1 § FB. I de fall modern är ogift föreligger ingen faderskapspresumtion, och i enlighet med 1 kap. 3 § FB ska faderskapet då fastställas genom bekräftelse eller dom. Efter bekräftelse eller dom erhåller även fadern, som inte omfattas av faderskapspresumtionen, oftast rättslig status som vårdnadshavare.

Status som vårdnadshavare är förbunden med lagstadgade rättigheter och skyldigheter i förhållande till barnet. När det emellertid kommer till den *faktiska vården* av barnet innebär det inte per automatik att den eller de personer som har status som vårdnadshavare även är de som förser barnet med den dagliga omsorgen. Det är inte ovanligt att vårdnadshavarna, av olika anledningar, inte är kapabla att under en kortare eller längre tid tillgodose barnet med dess grundläggande rättigheter.⁶⁰ Vårdnadshavarna kan sakna förmåga att förse barnet med

⁵⁶ Schiratzki, 2014, s. 33.

⁵⁷ Singer, 2000, s. 430.

⁵⁸ Singer, 2000, s. 42.

⁵⁹ Schiratzki, 2014, s. 57.

⁶⁰ Saldeen, 2013, s. 186.

den omvårdnad, trygghet och goda fostran som barnet har rätt till, och när föräldraomsorgen är otillräcklig kan det skada barnets psykologiska utveckling.⁶¹ Det kan då bli aktuellt att barnet placeras i ett familjehem för att få sina grundläggande rättigheter tillgodosedda. Det är då familjehemsföräldrarna som de facto tar hand om den faktiska vården och uppfostran.⁶²

Det är dock viktigt att framhålla att en placering i familjehem inte innebär att vårdnadshavarna fräntas sina rättigheter och skyldigheter i förhållande till barnet, utan placeringen innebär en befrielse från ansvaret för den vardagliga omsorgen, som istället faller på familjehemsföräldrarna. Förhållandet mellan ett barn och familjehemsföräldrar kan således inte ligga till grund för det rättsliga vårdnadsansvaret, vilket i många situationer kan innebära både praktiska problem och osäkerhet för barnet och familjehemsföräldrarna.⁶³

Praktiska problem som kan uppstå som en följd av att den rättsliga vårdnaden kvarstannar hos barnets föräldrar är till exempel att familjehemsföräldrarna inte har några befogenheter att styra över barnets personliga angelägenheter. Då familjehemsföräldrarna i förhållande till barnet saknar rättslig ställning som vårdnadshavare har de inte möjlighet att rättsligt företräda barnet. Det kan handla om oförmågan att för barnets räkning få tillgång till sjukhusjournaler, rätten att tillgodose barnets vilja att byta namn, besluta i frågor om barnets boende, val eller byte av skola eller befogenhet att teckna bank- eller passhandlingar.⁶⁴

Kommande avsnitt har till syfte att ge läsaren förståelse för vilka rättigheter och skyldigheter en vårdnadshavare har gentemot barnet, för att på så vis förstå vilka rättigheter och skyldigheter som flyttas över när den rättsliga vårdnaden överflyttas till familjehemsföräldern.

⁶¹ Goldstein, Freud, Solnit, 1978, s. 20.

⁶² Saldeen, 2013, s. 186.

⁶³ Socialstyrelsen, 2012, s. 134.

⁶⁴ Socialstyrelsen, 2012, s. 176.

3.1 *Vårdnadsansvaret i förhållande till barnets vårdnadshavare*

Barnets rätt till goda och trygga uppväxtförhållanden är både målet och utgångspunkten i de familjerättsliga reglerna. Barns grundläggande rättigheter återfinns i 6 kap. 1 § FB, och i 6 kap. 2 § 2 st. FB framgår det att det är barnets vårdnadshavare som ska säkerställa att dessa rättigheter tillgodoses.

Vid gemensam vårdnad är det 6 kap. 13 § FB som ska tillämpas, som kräver gemensamma beslut vid viktiga frågor gällande barnet. Bestämmelsen i 6 kap. 13 § FB hänvisar emellertid till 6 kap. 11 §, som gäller för de fall då vårdnaden endast innehas av en person. I 6 kap. 11 § FB fastställs det att vårdnadshavare har en rätt, samt en skyldighet, att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Samma lagrum framhäver även att vårdnadshavaren ska ta hänsyn till de synpunkter och önskemål som barnet har i takt med dess stigande ålder och utveckling. Det rättsliga ansvaret kvarstannar hos vårdnadshavaren till dess att barnet blir myndigt, 6 kap. 2 § 1 st. FB.

Vårdnadsansvaret innebär att vårdnadshavarna, i enlighet med 6 kap. 1 § FB, har skyldighet att sörja för barnets omvårdnad, trygghet och goda fostran. Att vårdnadshavarna är skyldiga att förse barnet med god fostran innebär enligt lagmotiven att barnet ska få möjlighet att ta ansvar och veta gränser för sitt uppförande. Av bestämmelsen i 6 kap. 1 § FB framgår vidare att barn ska behandlas med respekt för sin person och egenart och att det inte är tillåtet att utsätta barn för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling. Reglerna om vårdnadsansvaret framhåller att det är barnets intressen som är det centrala, och i lagmotiven framgår att vårdnadsansvaret även innebär skyldighet att sörja för barnets psykologiska omsorg. Med psykologisk omsorg syftar lagstiftaren på rätten att leva under stabila familjeförhållanden med trygghet och någon att lita på.⁶⁵

Av 7 kap. 1 § FB framgår det att föräldrarna har en försörjningsplikt gentemot barnet, underhållsskyldighet. Utgångspunkten är att vardera föräldern, efter sin ekonomiska förmåga, ska ta del i barnets kostnader.⁶⁶ När barnet blir myndigt upphör föräldrarnas underhållsskyldighet att gälla. Under den omständigheten att barnet uppnått myndig ålder fast fortfarande går i skolan fortsätter dock föräldrarna att vara underhållsskyldiga, tills dess att

⁶⁵ Prop. 1981/82:168, s. 22.

⁶⁶ Singer, 2012, s. 170.

barnet fyllt tjuogoett år, 7 kap. 1 § 2 st. FB. Den eller de föräldrar som är vårdnadshavare är även barnets förmyndare, 10 kap. 2 § FB. Det legala förmyndarskapet innebär en skyldighet att företräda barnet i diverse ekonomiska angelägenheter och att ekonomiskt förvalta barnets tillgångar.

3.2 Vårdnadsansvaret i förhållande till barnets familjehemsföräldrar

När ett barns grundläggande rättigheter och behov inte kan tillgodoses av barnets föräldrar kan barnet genom socialnämndens försorg under antingen en kortare eller längre tid, placeras för vård i ett familjehem. Genom nära umgänge formas vanligtvis starka band mellan barnet och familjehemsföräldrarna allteftersom, och banden blir starkare ju längre tid barnet befinner sig i familjehemmet.⁶⁷

Relationen mellan barnet och familjehemsföräldrarna är av stor betydelse för barnets utveckling och uppdraget kräver att familjehemsföräldrarna skapar stark anknytning till barnet. Familjehemsföräldrarna ska fortlöpande ge barnet all kärlek, omsorg, intellektuell stimulans, näring och kontinuitet som barnet behöver. Det är viktigt att barnet känner att det kan lita på att familjehemsföräldrarna alltid finns närvarande för skydd och trygghet.⁶⁸ När barnet kan förlita sig på att dess rätt till kärlek, omvårdnad och trygghet tillgodoses blir relationen mellan barnet och familjehemsföräldrarna stabil, med positiv inverkan på barnets sociala och intellektuella utveckling.⁶⁹

För många barn innebär familjehemsplaceringar en känsla av ovisshet. För barn är det en osäker tillvaro då de när som helst kan ryckas upp från den trygga miljö som de funnit sig tillrätta med i familjehemmet. Långa familjehemsplaceringar riskerar att leda till både tillits- och identitetsproblem hos barnet.⁷⁰ Det kan även bidra till att familjehemsföräldrarna undviker att ingå i en allt för emotionell relation i förhållande till barnet, eftersom det är osäkert när relationen kan komma att upphöra.⁷¹ Det kan därför vara viktigt att, för barnets känsla av kontinuitet och trygghet, utreda möjligheten till vårdnadsöverflyttning av barn som under en längre tid varit placerade och rotade i samma familjehem, 6 kap. 8 § FB.

⁶⁷ Mattsson, 2006, s. 111.

⁶⁸ Mattsson, 2006, s. 111.

⁶⁹ Goldstein, Freud, Solnit, 1978, s. 20.

⁷⁰ Mattsson, 2006, s. 192.

⁷¹ Goldstein, Freud, Solnit, 1978, s. 24.

4 Samhällets ansvar för barns placering i familjehem

Barn som lever under otrygga och svåra förhållanden har rätt till stöd från samhället. Att det är varje socialnämnds ansvar att tillgodose att barn lever under goda uppväxtförhållanden framgår av 5 kap. 1 § 2 st. SoL. Bestämmelsen framhåller även socialnämndens skyldighet att i enlighet med barnets bästa sörja för att utsatta barn erhåller vård och fostran utanför det egna hemmet, 5 kap. 1 § 8 st. SoL. Den vanligaste formen av stöd i den delen är att barn erhåller vård och boende i familjehem.⁷²

I 6 kap. 1 § 1 p. SoL regleras socialnämndens skyldighet att tillgodose behövande barn med vård och boende i familjehem. När socialnämnden får kännedom om att barnets hemförhållanden innebär fara för barnet har socialnämnden en skyldighet att, utan dröjsmål, utreda om det finns anledning att vidta någon åtgärd, enligt 11 kap. 1 § 1 st. SoL. En placering i familjehem blir aktuell efter att socialnämnden gjort en utredning gällande huruvida barnet är i behov av samhällets skydd och stöd, 11 kap. 1 och 2 §§ SoL.

När ett barn placeras i ett familjehem placeras det i ett enskilt hem där det stadigvarande vårdas och fostras. Det är ett krav att familjehemmet inte bedrivs i yrkesmässig verksamhet, 3 kap. 2 § Socialtjänstförordning (2001:937). Utgångspunkten är att socialnämnden, enligt 1 kap. 1 § SoL, ska kunna erbjuda barn vård och boende på frivillig väg, med samtycke från de berörda parterna. I de fall ett barn som fyllt 15 år eller vårdnadshavarna inte ger sitt samtycke till placering i familjehem kan socialtjänsten ingripa med stöd av 1 eller 2 §§ LVU.

4.1 Placering i familjehem enligt SoL

En förutsättning för att ett barn ska placeras i familjehem enligt SoL är som tidigare framhållits att barnets vårdnadshavare samt barnet själv, under förutsättning att det fyllt 15 år, samtycker till placeringen. Det uppställda kravet på samtycke återfinns i 1 kap. 1 § SoL som stadgar att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människans självbestämmanderätt och integritet. Vidare går kravet på samtycke vid familjehemsplacering att utläsa genom en e contrario-tolkning av 1 kap. 3 § 3 st. SoL som hänvisar till tillämpning av LVU i de fall samtycke saknas. Familjehemsplacering enligt SoL sker således på frivillig

⁷² Singer, 2012, s. 214.

väg genom att vårdnadshavare och eventuellt barn ger sitt samtycke. Kravet på samtycke från barn bygger på barns partsställning som framgår av 11 kap. 10 § 2 st. SoL.

För placering i familjehem har vårdnadshavarna en central roll och när barn är under 15 år är det enbart vårdnadshavarnas beslut som har betydelse för bedömningen av samtycket. Detta innebär att innan ett barn har uppnått 15 års ålder kan inte barnets inställning, mer än indirekt, påverka beslutet om frivillig placering i familjehem enligt SoL.⁷³

Gemensamt för de fall då frivillig placering sker genom samtycke från enbart vårdnadshavare eller även med partsbehörigt barn är att placeringen sker genom ett beslut om stöd av bistånd genom placering i familjehem i enlighet med 4 kap. 1 § SoL. Bestämmelsen i 4 kap. 1 § 1 st. SoL innebär en lagstadgad rätt till bistånd av socialnämnden för de personer som inte på egen hand kan tillgodose sin försörjning och övrig livsföring. Med försörjning avses ekonomiskt försörjningsstöd som ska gå till sådana levnadskostnader som bland annat mat och hyra. Rätten till bistånd gäller likväl även i form av bland annat beredande av vård i familjehem.⁷⁴

I första hand ska socialnämnden utreda ifall möjligheter finns för barnet att placeras hos någon anhörig eller annan närstående, så kallad nätverksplacering, 6 kap. 5 § SoL. I de fall då det inte är aktuellt med en placering hos barnets anhöriga eller närstående ska barnet placeras i ett familjehem som de inte har någon tidigare relation till.⁷⁵ Utgångspunkten är emellertid alltid att barnets bästa ska beaktas, 6 kap. 5 § SoL. Vidare har socialnämnden ett ansvar att minst en gång var sjätte månad överväga om vårdbehovet fortfarande kvarstår, 6 kap. 8 § SoL. Bestämmelsens syfte är att förebygga att ett barn som är placerat i familjehem hålls åtskilt från sin ursprungsfamilj längre än nödvändigt. Syftet med placeringen ska istället vara att i bästa mån skapa möjlighet för att barnet ska kunna återföras till ursprungsfamiljen under säkra förhållanden.⁷⁶

⁷³ Mattsson, 2010, s. 81.

⁷⁴ Ewerlöf, Sverne, Singer, 2004, s. 97.

⁷⁵ Socialstyrelsen, 2012, s. 25.

⁷⁶ Prop. 1979/80:1 s. 501.

4.2 Placering i familjehem enligt LVU

I de fall socialnämnden inte kan genomföra en frivillig familjehemsplacering återstår den rättsliga möjligheten att via tvångsingripande ge barn den vård och det stöd som de behöver genom en placering i familjehem enligt LVU. Det framgår av 1 § 1 st. LVU att de insatser som sker med stöd av lagen ska präglas av hänsyn till barnets människovärde och integritet. Vidare framgår det i 1 § 5 st. LVU att beslut enligt lagen ska grundas på barnets bästa. Familjehemsplacering genom vård enligt LVU har till syfte att garantera socialnämndens möjlighet att även i andra fall än där samtycke föreligger tillgodose barns behov av den vård och behandling som de behöver. För att ge barn vård och stöd möjliggör lagen således placering i familjehem trots avsaknaden av samtycke från vårdnadshavare eller barn över 15 år.⁷⁷

Den primära förutsättningen för ett omhändertagande med stöd av LVU är att det förekommit missförhållande i form av brister i barnets omsorg eller på grund av barnets eget beteende.⁷⁸ Missförhållande i form av brister i hemmet innebär att det föreligger en påtaglig fara för att barnets hälsa eller utveckling skadas med anledning av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller på grund av något annat missförhållande i hemmet. Denna bestämmelse återfinns i 2 § LVU och familjehemsplacering av detta slag brukar benämnas ”miljöfallen”⁷⁹. Den andra situationen brukar benämnas ”beteendefallen”⁸⁰ och återfinns i 3 § LVU. Bestämmelsen innebär familjehemsplacering med anledning av att barnet självt, genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig aktivitet eller på grund av något annat socialt nedbrytande beteende, riskerar att utsätta sin hälsa eller utveckling för påtaglig risk.

Oavsett om en placering i familjehem sker med anledning av missförhållanden på grund av miljöfallen eller på grund av beteendefallen så är den gemensamma regeln att det är socialnämnden som har behörighet att bestämma hur vården av barnet ska utformas och var barnet ska placeras under vårdtiden, 11 § LVU. Under tiden som barnet är tvångsplacerad enligt LVU fräntas både vårdnadshavarnas möjlighet att utöva den faktiska vårdnaden och deras lagliga rätt att utöva vårdnadsansvaret, vilket innebär att deras rätt och skyldighet att

⁷⁷ Mattsson, 2010, s. 87.

⁷⁸ Ewerlöf, Sverne, Singer, 2004, s. 98.

⁷⁹ Mattsson, 2010, s. 88.

⁸⁰ Mattsson, 2010, s. 88.

tillgodose barnets grundläggande behov som stadgas i 6 kap. 1 § FB begränsas. Ansvar för att de grundläggande behoven tillgodoses faller istället på socialnämnden, enligt 11 § 5 st. LVU. Det bör dock understrykas att det enbart är rätten att utöva vårdnadsansvaret som begränsas, den rättsliga vårdnaden stannar kvar hos vårdnadshavarna.

Precis som vid placering i familjehem enligt SoL är även utgångspunkten vid familjehemsplacering enligt LVU att socialnämnden ska verka för att barnet så tidigt som möjligt ska kunna återvända till ursprungsfamiljen. Därför har socialnämnden en skyldighet att, under den tid som barnet är placerat i ett familjehem, tillgodose barnets behov av umgänge med sina vårdnadshavare, 14 § LVU. Genom att barnet under den tid som det är åtskilt från sina vårdnadshavare fortlöpande har nära och god kontakt med dessa anses det bidra med en ökad möjlighet till återförening med vårdnadshavarna.⁸¹ Socialnämndens skyldighet att verka för en återförening mellan barnet och vårdnadshavarna innebär även ett ansvar att minst en gång var sjätte månad överväga om vårdbehovet fortfarande kvarstår eller ifall en återförening med vårdnadshavarna är möjlig, 13 § LVU.

5 Vårdnadsöverflyttning i förhållande till återföreningsprincipen

Vare sig ett barn placeras i familjehem på frivillig väg enligt SoL eller genom tvångsingripande enligt LVU är utgångspunkten alltid att barnet så snart som möjligt ska återförenas med sina föräldrar. Därför är det viktigt att de barn som bor i ett familjehem har kontakt med föräldrarna och känner samhörighet med den ursprungliga hemmiljön.⁸²

5.1 Återföreningsprincipen

I den svenska familjehemsvården har återföreningsprincipen länge varit tongivande. I förarbetena till bestämmelserna om vårdnadsöverflyttning till familjehem har det särskilt framhållits att föräldrar till familjehemsplacerade barn inte ska behöva tveka inför att ta emot samhällets hjälp på grund av rädsla för att senare inte återförenas med sitt barn. Av förarbetena till den tidigare socialtjänstlagen går följande att utläsa:

⁸¹ Ewerlöf, Sverne, Singer, 2004, s. 104.

⁸² Singer, 2012, s. 236.

”Den vård som ges utanför den unges hem skall ingå som en del av en samlad behandling. Syftet skall vara att så långt som möjligt skapa förutsättningar för den unge att återknyta gemenskapen med familjen under trygga förhållanden.”⁸³

5.1.1 Den relationsorienterade skolan

Under 1900-talets debatt om omhändertagande av utsatta barn var förespråkarna för återföreningsprincipen även de som var företrädare för den så kallade *relationsorienterade skolan*. Den relationsorienterade skolans utgångspunkt var skadligheten av den upphörda kontakten mellan barnet och dess föräldrar. Upphörandet av kontakten ansågs skadligt för barnet trots det faktum att föräldrarna ansågs olämpliga. Föreställningen var den att familjehemsföräldrar inte kunde ersätta föräldrarnas plats i barnets medvetande.⁸⁴

Till grund för sina argument framförde den relationsorienterade skolan att all erfarenhet visade att barn utvecklade starka band till sina föräldrar även om dessa, enligt samhällets bedömning, klassades som olämpliga. De förklarade sin teori med utgångspunkt i barns identitetsutveckling. De menade att i barns identitetsutveckling var relationen mellan barnet och människorna i barnets närmaste sfär det mest centrala. I teorin om barns identitetsutveckling menade företrädarna för den relationsorienterade skolan att samspelet mellan barnet och föräldrarna började redan under spädbarnstiden.⁸⁵

Enligt den relationsorienterade skolan var föräldrarnas bemötande av barnets grundläggande behov av utslagsgivande betydelse för barnets inledande identitetsupplevelse. Bakgrunden till detta var barnets försvarslöshet i dessa tidiga processer. Barnet ansågs både i psykisk och fysisk mening fullkomligt utlämnat åt föräldrarna för sin överlevnad. Den relationsorienterade skolan menade att detta inre förlopp som mot denna bakgrund utvecklades hos barnet under dess första levnadsår inte reducerades trots att barnet placerades i familjehem, och således åtskildes från sina föräldrar.⁸⁶

Till följd av barnets åtskiljande från föräldrarna utvecklades ett psykiskt trauma då den tidigare påbörjade relationen mellan barnet och föräldrarna fortfarande levde kvar inom barnet. Förespråkarna för den relationsorienterade skolan menade att barnets starka beroende

⁸³ Prop. 1979/80:1 s. 501.

⁸⁴ Mattsson, 2006, s. 110.

⁸⁵ SOU 1986:20 s. 87.

⁸⁶ SOU 1986:20 s. 87.

av föräldrarna i vanliga fall avtog i efterhand. Emellertid menade de att detta omöjliggjordes om barnets tillgång till föräldrarna helt upphörde vid en vårdnadsöverflyttning. De menade att en ny vuxen, med undantag från i fall med väldigt unga barn, inte kunde ersätta föräldrarnas betydelse i barnets medvetande. De framhöll dock att nya vuxna i barnets liv kunde få betydelse för barnet på andra vis.⁸⁷

5.1.2 Den behovsorienterade skolan

Mot uppfattningen om föräldrars oersättlighet framhöll företrädarna för den *behovsorienterade skolan* den skada som ett barn kunde utsättas för av att leva kvar med föräldrar i en skadlig miljö. Företrädarna för den behovsorienterade skolan framhöll att det fundamentala elementet för barns goda uppväxtförhållanden var att de fick känna sig omtyckta samt accepterade i sin familj, där deras behov av omvårdnad och känslomässiga, intellektuella och sociala stimulans tillgodosågs. Deras inställning var att barn behövde nya föräldragestalter i de fall då de svikits av sina föräldrar genom att inte få sina grundläggande behov tillgodosedda.⁸⁸

Begreppet ”psykologisk förälder”⁸⁹ introducerades av förespråkarna för den behovsorienterade skolan. Deras teori var att den person i barnets liv som tillgodosåg behoven av kärlek, näring, stimulans och fysisk vård hade rollen som barnets psykologiska förälder. Denna roll kunde innehas av barnets föräldrar, men även av en familjehemsförälder. Rollen som psykologisk förälder kunde emellertid aldrig innehas av en passiv och frånvarande vuxen. Detta gällde oberoende av de juridiska eller biologiska band som den vuxne hade i förhållande till barnet. Enligt denna teori var således barnets föräldrar utbytbara, då tillgodosedandet av barnets behov skedde genom interaktion mellan barnet och familjehemsföräldern, som innehade rollen som barnets psykologiska förälder.⁹⁰

Vidare framhöll förespråkarna för den behovsorienterade skolan att det var viktigt att barnet fick stanna kvar och permanent placeras hos den nya psykologiska föräldern som barnet nu knutit an till. Syftet med detta var att inte utsätta barnet för ytterligare separationer. Förespråkarna menade att en familjehemsförälder, i sin roll som psykologisk förälder, skulle

⁸⁷ SOU 1986:20 s. 87-88.

⁸⁸ SOU 1986:20 s. 85.

⁸⁹ SOU 1986:20 s. 85.

⁹⁰ SOU 1986:20 s. 85.

ersätta föräldrarnas roll. Däremot skulle åtgärder i syfte att återföreina barnet med föräldrarna vidtas när prognosen för föräldrarnas förbättringar var positiv.⁹¹

5.2 Återföreningsprincipen och rätten till privat- och familjeliv

Vid en kort genomgång av de bakomliggande tankarna kring återföreningsprincipen kan det konstateras att uppfattningen om vad som är bäst för barnet skiljer sig mellan den relationsorienterade och den behovsorienterade skolan. I 6 kap. 1 § 3 st. SoL framgår att den frivilliga vården i familjehemmet ska vara utformad på ett sådant sätt att den främjar kontakt och samhörighet med barnets anhöriga. Syftet med detta är att det ska bidra till en underlättad återförening mellan barnet och ursprungsfamiljen. I förarbetena framgår att det är socialnämndens ansvar att skapa goda förutsättningar för denna återförening när behovet av vård inte längre kvarstår.⁹² Motsvarande bestämmelse vid placering genom tvångsingripande återfinns i 14 § LVU. Vidare framgår det i 21 § LVU att när socialnämnden finner att vårdbehoven inte längre kvarstår ska de förbereda en återförening mellan barnet och föräldrarna. Det är således lagstiftarens syfte att socialnämndens arbete ska styras av återföreningsprincipen både vid frivillig placering i familjehem samt genom tvångsingripande. Barnen ska erhålla stöd av socialnämnden för att bibehålla kontakten med ursprungsfamiljen i syfte att kunna återförenas med sina föräldrar så snart vård- och skyddsbehovet upphört. Det är därmed den relationsorienterade skolan som kommit att forma detta område av den svenska lagstiftningen.⁹³

Principen om återförening har inte enbart barnets bästa som utgångspunkt, utan principens grunder innebär även en rätt för föräldrarna att återförenas med sitt barn. Det kan därmed konstateras att intressekonflikt kan uppstå mellan, å ena sidan barns rätt till trygghet, stöd och skydd, å andra sidan, föräldrars och barns grundlagsstadgade rätt till respekt för privat- och familjelivet. Det framgår av både Europakonventionen och Europadomstolens praxis att ett försvårande av umgänget, samt att inte verka för en återförening, kan innebära en kränkning av rätten till privat- och familjeliv.⁹⁴

⁹¹ SOU 1986:20 s. 85-86.

⁹² Prop. 1996/97:124 s. 118.

⁹³ Mattsson, 2006, s. 111.

⁹⁴ Mattsson, 2010, s. 50.

Det rättsliga skyddet för privat- och familjelivet regleras inom såväl nationell som internationell lagstiftning. I den nationella lagstiftningen återfinns regleringen om rätten till skydd för privat- och familjelivet i 1 kap. 2 § 4 st. Regeringsform (1974:152) (RF), och i den internationella lagstiftningen återfinns bestämmelsen i artikel 8 i Europakonventionen. Europakonventionen är sedan år 1995 inkorporerad i svensk rätt och är därmed bindande för Sverige, 2 kap. 19 § RF.⁹⁵ Artikel 8 i Europakonventionen om rätt till skydd för privat- och familjeliv har följande lydelse:

1. Var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.
2. Offentlig myndighet får inte inskränka åtnjutande av denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välbefinnande eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.

Det har framgått i flera av Europadomstolens domar att det rättsliga skyddet för den enskildes privat- och familjeliv grundar sig på den bakomliggande uppfattningen om att relationen mellan barnet och föräldrarna, samt skyddet för att detta inte ska gå förlorat, är en grundläggande del av det familjeliv som artikel 8 i Europakonventionen har till syfte att skydda. Artikel 8 innehåller emellertid en undantagsbestämmelse i dess andra punkt. Där framgår att det kan vara nödvändigt att en offentlig myndighet inskränker åtnjutandet av rätten till respekt för privat- och familjelivet om det är till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.⁹⁶ Detta innebär att utifrån bedömningen av barnets bästa vid en familjehemsplacering, kan barnets rätt till kontinuitet och stabilitet genom en fortsatt placering legitimera åtgärder som innebär ett åsidosättande av rätten till privat- och familjeliv.⁹⁷

5.3 Vårdnadsöverflyttning

Trots att återföreningsprincipen är utgångspunkten för socialnämndens arbete förekommer det emellertid situationer då en återförening av barnet till ursprungsfamiljen inte är förenlig med barnets bästa. I de situationerna möjliggör bestämmelsen i 6 kap. 8 § FB för socialnämnden att ansöka om att få vårdnaden om barn som är placerade i familjehem överflyttad till

⁹⁵ Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁹⁶ Mattsson, 2010, s. 50.

⁹⁷ Leviner, 2014, s. 305.

familjehemsföräldrarna. Den rättsliga möjligheten att överflytta vårdnaden från vårdnadshavarna till familjehemsföräldrarna, innebär således en begränsning i den grundläggande återföreningsprincipen.

Bestämmelsen i 6 kap. 8 § FB ska enbart tillämpas när det är uppenbart att det är i enlighet med barnets bästa att bo kvar i familjehemmet och få vårdnaden överflyttad till familjehemsföräldrarna. Vid avgörandet huruvida en vårdnadsöverflyttning ska genomföras krävs därför att beslutet fattas med utgångspunkt i barnets bästa, och domstolen måste fästa stor vikt vid det enskilda barnets inställning. Lagmotiven definierar inte hur en konkret bedömning av barnets bästa ska genomföras. Det framhålls dock att det inte är föräldrarnas kapacitet att utöva vårdnadsansvaret som ska vara avgörande, utan det är istället barnets rätt till kontinuitet och trygghet som 6 kap. 8 § FB syftar till att skydda.⁹⁸

Socialnämnden får, utan vårdnadshavarnas samtycke och närvaro, samtala med barnet om en vårdnadsöverflyttning. Barnet har, enligt 11 kap. 10 § 1 st. SoL och 36 § 1 st. LVU, rätt att erhålla relevant information och ska i ärendet få chans att presentera sina åsikter. Barnets rätt att framföra sina åsikter har tillkommit i syfte att förtydliga barnets rätt att komma till tals enligt artikel 12 i Barnkonventionen. Ifall barnet väljer att inte framföra sina åsikter ska dennes inställning, i bästa mån, på annat sätt klarläggas. Det är barnets ålder och mognad som ska ligga till grund för hur stor betydelse barnets åsikter och inställning ska tillmätas. För det enskilda barnet kan en vårdnadsöverflyttning bidra med ett lugn i att få veta att de kommer att få stanna kvar i familjehemmet och växa upp i en stabil och trygg miljö.⁹⁹

En talan om vårdnadsöverflyttning kan enbart prövas när en talan väcks av socialnämnden, 6 kap. 8 § 2 st. FB. Socialnämnden har då rollen som kärke i målet, medan rollen som svarande innehas av den eller de föräldrar som är barnets vårdnadshavare. Detta innebär att familjehemsföräldrarna och barnet i fråga inte har någon partsställning. Det krävs dock att familjehemsföräldrarna har lämnat sitt medgivande till att inta rollen som särskilt förordnad vårdnadshavare. Den eller de vuxna som innehar rollen som barnets familjehemsförälder utses, i och med vårdnadsöverflyttningen, till barnets särskilt förordnade vårdnadshavare.¹⁰⁰

⁹⁸ Prop. 1981/82:168 s.70.

⁹⁹ Lundgren, Sunesson, Thunved, 2016, s. 261.

¹⁰⁰ Walin, Vängby, 2010, s. 6:41.

I förarbetena till bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning till familjehem framgår att det främsta syftet varit att undvika att barn rycks upp ur den miljö i familjehemmet som de funnit sig tillrätta i och efter en längre tids placering kända en starkare gemenskap och känslomässig anknytning till än ursprungsfamiljen.¹⁰¹ För att en vårdnadsöverflyttning ska ske krävs det således att barnets anknytning till familjehemmet samt dess kontakt med föräldrarna i ursprungsfamiljen blivit föremål för utredning. Endast den omständigheten att ett barn varaktigt är placerat i ett familjehem bör därför inte innebära att föräldrarna ska förlora vårdnaden om sitt barn.¹⁰² En vårdnadsöverflyttning ska inte ske från förälder som har en god relation och kontakt med sitt familjehemsplacerade barn. Har däremot kontakten mellan barnet och föräldrarna varit påfrestande eller sporadiskt förekommande, och föräldrarna varit frånvarande och visat ointresse för barnet, kan det vara aktuellt att rätten beslutar om vårdnadsöverflyttning till familjehemmet.¹⁰³

Bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning i 6 kap. 8 § FB innebär således att föräldrar kan framtas det rättsliga vårdnadsansvaret om sitt barn trots att föräldrarna de facto inte brustit i omvårdnaden på ett sådant sätt att det för barnet inneburit bestående fara. Syftet med detta är att tillförsäkra barnet kontinuitet och stabilitet. Det sakförhållande som i dessa situationer bildar utgångspunkt för rättens prövning är således det enskilda barnets intressen.¹⁰⁴ När den rättsliga vårdnaden överflyttas till familjehemsföräldern innebär det att den person, som i egenskap av särskilt förordnad vårdnadshavare, övertar skyldigheten att tillgodose barnets behov och rättigheter som anges i FB. En vårdnadsöverflyttning innebär således att familjehemsföräldern erhåller beslutanderätt i de rättsliga frågor som rör barnet.¹⁰⁵

Efter det att rätten beslutat att utse familjehemsföräldrarna till särskilt förordnade vårdnadshavare och därmed överflyttat vårdnaden kan endera eller båda av barnets föräldrar, väcka talan om att vårdnaden ska flyttas tillbaka till dem, 6 kap. 10 § FB. Talan kan även väckas av socialnämnden, 6 kap. 10 § 2 st. FB. Här ska domstolen, precis som vid tillämpning av 6 kap. 8 § FB, utreda hur barnets grundläggande behov bäst kan tillgodoses samt barnets behov av att leva under stabila förhållanden.¹⁰⁶

¹⁰¹ Prop. 1981/82:168 s. 39.

¹⁰² Prop. 1981/82:168 s. 70.

¹⁰³ Walin, Vängby, 2010, s. 6:41.

¹⁰⁴ Prop. 1981/82:168 s. 70.

¹⁰⁵ Singer, 2000, s. 478.

¹⁰⁶ Walin, Vängby, 2010, s. 6:45.

5.3.1 2003 års bestämmelse om särskilt övervägande efter tre års placering

I socialstyrelsens arbete ingår det att följa upp utvecklingen av vårdnadsöverflyttningar till familjehem. Inom ramen för regeringens uppdrag har socialstyrelsen år 1994 undersökt hur socialnämnderna använt sig av den rättsliga möjligheten att väcka talan om vårdnadsöverflyttning. En undersökning av detta slag skedde även år 2000, då på uppdrag av LVU-kommittén.¹⁰⁷

År 1994 års utredning genomfördes genom en enkätundersökning till 347 socialnämnder i olika kommuner i Sverige beträffande tidsperioden från 1 juli år 1983 till 31 december år 1990. Genom undersökningarna konstaterades att det förelåg en tveksamhet hos socialnämnderna att initiera en vårdnadsöverflyttning. Utöver de psykologiska frågorna som en vårdnadsöverflyttning väckte, visade undersökningen att osäkerheten främst kretsade kring frågan om familjehemsföräldrarnas ersättning efter det att en vårdnadsöverflyttning genomförts. Dessutom fanns även en osäkerhet kring frågan om socialnämndens fortsatta tillsyn efter en vårdnadsöverflyttning.¹⁰⁸

Socialstyrelsens undersökning från år 2000, som var på uppdrag av LVU-kommittén, byggde på en totalundersökning av antalet prövade fall av vårdnadsöverflyttningar enligt 6 kap. 8 § FB, mellan åren 1997 och 1999.¹⁰⁹ Undersökningen visade att det i genomsnitt var först efter sex års placering i ett familjehem som vårdnadsöverflyttning genomfördes.¹¹⁰ Undersökningen visade även att antalet ärenden om vårdnadsöverflyttningar var ca 40 mellan åren 1997 och 1999. Detta visade att de var lika få som år 1990 till 1994. Detta låga antal kunde jämföras med de 2 700 barn som, under minst fem år, vart familjehemsplacerade den första november år 1998.¹¹¹ Sammanfattningsvis visade undersökningen från år 2000 att socialnämnderna i de tillfrågade kommunerna tog väldigt få initiativ till att använda möjligheten att ansöka om vårdnadsöverflyttning. Klarläggandet av vårdnadsöverflyttningar mellan år 1997 och år 1999 i undersökningen visade att så många som 98 procent av de barn som hade levt i familjehem i fem år hade varit placerade utan att en begäran om vårdnadsöverflyttning hade förekommit.

¹⁰⁷ SOU 2009:68 s. 498.

¹⁰⁸ SOU 1994:139 s. 442.

¹⁰⁹ SOU 2000:77 s. 128.

¹¹⁰ SOU 2000:77 Bilaga. 2 s. 248.

¹¹¹ SOU 2000:77 s. 129.

Ovan presenterade undersökningar låg till grund för regeringens proposition där det anfördes att skäl till det anmärkningsvärt låga antalet vårdnadsöverflyttningar var oron över att det skulle leda till att kontakten mellan barnet och föräldrarna upphörde.¹¹² Detta ansåg regeringen inte vara ett tillräckligt starkt skäl, varför den föreslog införandet av en ny paragraf i både SoL och LVU, i syfte att stärka barnperspektivet. Propositionen innehöll förslag om skyldighet för socialnämnden att för barn som varit placerade i samma familjehem i tre år, särskilt överväga om det förelåg skäl till att ansöka om vårdnadsöverflyttning. En tidsgräns på tre år ansågs skälig med hänsyn till att de barn som bor i familjehem under längre tidsperioder ofta placeras när de är mellan noll och tre år gamla. Enligt förarbeten ansågs tre år, i relation till barnets ålder och mognad, vara en så pass lång tid att övervägande om vårdnadsöverflyttning då skulle vara aktuellt. När vårdnaden efter tre år överflyttas till familjehemsföräldrarna ansågs det kunna skapa bättre förutsättningar för barnet att erhålla kontinuitet och trygghet i hemmet.¹¹³ Lagförslaget antogs, och innebar lagändring i såväl 6 kap. 8 § 2 st. SoL, samt 13 § 3 st. LVU.¹¹⁴ Den nya bestämmelsen i båda lagrummen föreskrev att socialnämnden särskilt skulle överväga om en vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 8 § FB skulle genomföras när ett barn varit placerat i samma familjehem i tre år.

Vilken vikt återföreningsprincipen har vid tillämpningen av institutet vårdnadsöverflyttning till familjehem är en komplex fråga, och för att skapa förståelse för domstolens avvägning i bedömningen består nästa avsnitt av en genomgång av praxis.

6 Praxis där frågan om vårdnadsöverflyttning avgjorts

Vid redovisning av praxis presenteras först tre rättsfall där domstolen beslutat att överflytta vårdnaden till familjehemsföräldrarna. Därefter presenteras tre rättsfall där återföreningsprincipen varit avgörande och inneburit att vårdnaden inte överflyttats till familjehemsföräldrarna. Denna uppdelning har valts för att presentera konflikten hos domstolen vid avvägningen mellan vårdnadsöverflyttning och återföreningsprincipen. I den praxis som handlar om vårdnadsöverflyttning rör målen ofta även frågan om utökat umgänge. Vid genomgång av praxis redovisas enbart de delar som rör vårdnadsöverflyttning.

¹¹² Prop. 2002/03:53 s. 86.

¹¹³ Prop. 2002/03:53 s. 86.

¹¹⁴ Lag (2003:407) om ändring i socialtjänstlagen och lag (2003:406) om ändring i lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

6.1 Mål där domstolen beslutat att överflytta vårdnaden

Nedan presenteras tre rättsfall där domstolen har valt att överflytta vårdnaden till familjehemsföräldrarna, mot föräldrarnas vilja. Efter dessa tre rättsfallsreferat sker en samlad analys av domstolarnas bedömning att överflytta vårdnaden i respektive fall.

6.1.1 NJA 1993 s. 666

Detta mål handlade om en pojke, T, som sedan ett års ålder hade varit familjehemsplacerad. År 1990 väckte socialnämnden i Gunnared talan i TR mot pojkens föräldrar, med yrkande om att familjehemsföräldrarna skulle utses till särskilt förordnande vårdnadshavare och därmed att vårdnaden om T skulle överflyttas till hans familjehemsföräldrar. Föräldrarna bestred bifall till käromålet med motiveringen att det inte var till barnets bästa att vårdnaden överflyttades till familjehemsföräldrarna.

Alla instanser biföll socialnämndens käromål. Vid tiden för avgörandet i HD var T 14 år gammal och hade således bott i familjehemmet i 13 år. I HD:s domskäl gjordes först en bedömning av T:s anknytning till familjehemmet. Det anfördes att han rotat sig i familjehemmet i och med att han varit placerad där i nästan hela sitt liv. Det konstaterades även att han uppfattade familjehemmet som sitt eget hem och kände en trygghet och gemenskap med sina familjehemsföräldrar. T:s ålder och mognad hade även betydelse för HD:s bedömning, och i domskälen anfördes att hans inställning skulle tillmätas stor betydelse. Vid beaktandet av hans inställning framgick inget annat än att han ville stanna kvar i familjehemmet.

Därefter gjordes en bedömning av T:s kontakt och anknytning till sina föräldrar. Det framgick att föräldrarna haft en bristande kontakt med T, vilket hade sin grund i att de tagit väldigt lite initiativ till kontakt samt haft en ovilja att besöka familjehemmet. Föräldrarna framförde emellertid att orsaken till den bristande kontakten var att de behandlats illa av familjehemsföräldrarna och inte känt sig välkomna att besöka familjehemmet. Vidare påstod de att familjehemsföräldrarna var olämpliga vårdnadshavare, vilket HD inte kom att finna stöd för. HD grundande istället sin bedömning avseende familjehemsföräldrarnas lämplighet på de yttranden från både socialnämnden och Söderhamns kommun, som framhållit att familjehemsföräldrarna var väl lämpade att överta vårdnaden om T. Vid en sammanvägning av de anförda omständigheterna i målet fann HD att det var uppenbart bäst för T att det

aktuella förhållandet fick bestå och beslutade om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna.

6.1.2 NJA 2014 s. 307

Detta mål rörde en sjuårig pojke, L, som bott i ett familjehem sedan han var ett och ett halvt år gammal. Familjehemsföräldrarna var L:s farfar och dennes hustru. Socialnämnden i Falkenbergs kommun yrkade vid Borås TR att familjehemsföräldrarna skulle utses till särskilt förordnande vårdnadshavare och därmed att vårdnaden skulle överflyttas, med stöd av 6 kap. 8 § FB. L:s far hade ingen erinran mot vårdnadsöverflyttningen, medan hans mor bestred yrkandet. I TR ogillades käromålet och i domskälen beaktades återföreningsprincipen. Domstolen framhöll att utgångspunkten i 6 kap. 8 § FB, i ett fall som detta, var socialnämndens skyldighet att verka för en återförening mellan barnet och dess vårdnadshavare. Vidare konstaterades att försök att genomföra en återförening mellan L och hans moder inte längre skedde, varför det inte gick att fastställa att det inte längre förelåg möjlighet att få till stånd en återförening mellan L och hans moder. Mot bakgrund av detta ogillades socialnämndens talan i TR.

Socialnämnden överklagade till HovR, och yrkade att HovR skulle bifalla yrkandet om vårdnadsöverflyttning. I HovR gjordes en annan bedömning och socialnämndens talan bifölls. I domstolen anfördes att det inom en överskådlig tid inte framstod som realistiskt att modern skulle ha förmåga att tillgodose L med den faktiska vården och att L således inte skulle kunna återförenas med henne. Domstolen beaktade L:s behov av trygghet och kontinuitet och gjorde därmed bedömningen att det uppenbart bästa för honom var att de aktuella förhållandena fick bestå och att den rättsliga vårdnaden överflyttades till familjehemsföräldrarna.

HD delade HovR:s bedömning och socialnämndens talan bifölls även i denna instans. I HD:s bedömning konstaterades att L rotat sig i familjehemmet och uppfattade det som sitt eget hem. I familjehemmet tillgodosågs hans behov av omvårdnad och trygghet och det bidrog till en positiv utveckling. Även den kontakt som L haft med sin moder sedan hans placering i familjehemmet låg till grund för domstolens bedömning. Det konstaterades att kontakten enbart bestått i ett regelbundet umgänge en dag i månaden i samvaro med kontaktperson. Det faktum att L vid tiden för avgörandet kommit upp till skolåldern låg också till grund för domstolens bedömning för behovet av en vårdnadsöverflyttning. Efter en sammantagen bedömning av omständigheterna i målet fann HD att det var uppenbart bäst för L att de

aktuella förhållandena fick bestå och att förutsättningarna för tillämpning av 6 kap. 8 § FB var uppfyllda, och därmed att vårdnaden skulle överflyttas till familjehemsföräldrarna.

6.1.3 Hovrätten över Skåne och Blekinge län, mål nr T 3004-08

Detta mål handlade om överflyttning av vårdnaden om en funktionshindrad pojke, R, som var familjehemsplacerad sedan han var två och en halv månad. När R var fem år gammal yrkade socialnämnden i Kävlinge kommun att TR, jämväl intermistiskt, skulle utse familjehemsföräldrarna till särskilt förordnade vårdnadshavare för R, och därmed att vårdnaden om honom skulle överflyttas. R:s moder medgav yrkandet och anförde att det uppenbart bästa för R var att vårdnaden överflyttades till familjehemsföräldrarna. Däremot så bestreds yrkandet av R:s fader.

I TR överflyttades vårdnaden intermistiskt. I yrkandet om vårdnadsöverflyttning betonade socialnämnden pojken starka anknytning till familjehemmet, samt hans stora behov av stöd för att tillgodose hans särskilda behov. R:s far anförde dock att han hade haft en god regelbunden kontakt med sin son och hans önskan var att påbörja en återförening. Inledningsvis konstaterades det i TR:s bedömning att R hade det bra i familjehemmet. Han hade en stark anknytning till sina familjehemsföräldrar, vilket var en naturlig följd av att han stadigvarande bott där i nästan hela sitt liv. Emellertid grundade TR sin bedömning på de uttalanden i förarbetena till FB, samt kommentarerna därtill, som gav stöd för uppfattningen att en vårdnadsöverflyttning från föräldrarna inte skulle komma i fråga i de situationer då det förelåg en god kontakt mellan barnet och föräldrarna under tiden som barnet var placerat i familjehemmet. Mot bakgrund av detta anförde TR att det var viktigt att inte enbart ta hänsyn till den anknytning som R hade till familjehemmet, utan även beakta de framtida möjligheterna för R att återförenas med sina föräldrar. Då TR beaktade att R:s far sedan flera år tillbaka levde under socialt ordnade former och hade reglerbundet umgänge med R, fann TR inget som talade emot faderns kontinuerliga intresse och engagemang i sin son. TR kunde konstatera att socialnämnden inte vidtagit tillräckliga åtgärder för att få till stånd en återförening mellan R och hans föräldrar, och det gick således inte att fastställa att en sådan på sikt inte skulle kunna genomföras. Detta ledde till att TR ogillade talan om vårdnadsöverflyttning och därmed skulle det intermistiska beslutet inte längre bestå.¹¹⁵

¹¹⁵ Mål nr T 1890-07.

I HovR gjordes en annan bedömning, och genom en ändring av TR:s dom utsågs R:s familjehemsföräldrar att såsom särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om R. HovR:s bedömning grundades i huvudsak på att syftet med bestämmelsen i 6 kap. 8 § FB var att förhindra att barn rycktes upp från miljön i familjehemmet där de funnit sig till rätta och som de hade en samhörighet och känslomässig anknytning till. Domstolen anförde att R på grund av sitt funktionshinder hade stort behov av kompetent stöd från sin omgivning gällande kommunikationsförmåga och andra hänseenden. Detta behov låg till grund för hans stora behov av kontinuitet och trygghet, vilket domstolen menade kunde uppnås genom en vårdnadsöverflyttning. För att erhålla denna kontinuitet och trygghet hänvisade domstolen till socialnämndens lagstadgade skyldighet att utreda förutsättningarna för en vårdnadsöverflyttning när ett barn varit placerat i ett familjehem i tre år. I domstolens bedömning togs även hänsyn till principen om barnets bästa i artikel 3 i Barnkonventionen.

Domstolen ansåg vid en samlad bedömning att på sätt som åsyftas i 6 kap. 8 § FB var det angeläget att säkra R:s särskilda behov av stabilitet i sin tillvaro genom en vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna. De framhöll att det särskilt var R:s funktionshinder som talade för behovet av en vårdnadsöverflyttning, och menade att ifall R inte hade haft behov av särskilt stöd hade det eventuellt inte varit aktuellt med en vårdnadsöverflyttning. Därmed beslutade HovR att utse familjehemsföräldrarna till särskilt förordnade vårdnadshavare och överflytta vårdnaden till dem. Detta beslutades trots att R haft en regelbunden och god kontakt med sina föräldrar och det inte förelåg några brister i faderns hemförhållanden.

6.2 Analys av mål där domstolen beslutat att överflytta vårdnaden

För tillämpning av bestämmelsen i 6 kap. 8 § FB krävs att det ska vara uppenbart bäst för barnet att de rådande förhållandena består och att vårdnaden överflyttas till familjehemsföräldrarna. I det första refererade rättsfallet, NJA 1993 s. 666, anser jag mot bakgrund av att T bott i familjehemmet i nästan hela sitt liv, såg det som sitt egna hem och hade en bristande kontakt med sina föräldrar, att det utan tvekan talade för att de rådande förhållandena skulle bestå. Emellertid tycker jag inte att domstolen på ett helt uttömmande sätt utredde frågan om det utgjorde tillräckliga skäl för att överflytta vårdnaden till familjehemsföräldrarna. Detta grundar jag dels på barnets presenterade inställning, dels på de

åtgärder som socialnämnden vidtagit för att upprätthålla kontakten mellan T och hans föräldrar.

Vid frågan om vårdnadsöverflyttning ska barnets egen inställning spela en stor roll. I NJA 1993 s. 666 framhålls det att fjortonåriga T uppnått en sådan ålder och mognad att hans inställning ska ha betydelse i vårdnadsfrågan. Emellertid framgår det aldrig att hans önskan varit att vårdnaden om honom ska överflyttas till familjehemsföräldrarna. Det framgår enbart att han inte uttryckt annat än att han velat stanna kvar i familjehemmet. Jag anser att det är en skillnad på önskan att få stanna kvar i familjehemmet och att få den rättsliga vårdnaden överflyttad till familjehemsföräldrarna. Domstolen verkar dock dragit slutsatsen att denna inställning talat för önskan att få vårdnaden om sig överflyttad, men jag önskar att de hade gjort en tydligare utredning av T:s egentliga vilja. Jag tror att det hade inneburit ett positivt prejudicerande bidrag då man i liknande fall fått vägledning för hur barnets inställning och önskan ska tolkas.

Vidare konstaterades det enbart i domstolen, och jag finner inte skäl till annan uppfattning, att kontakten mellan T och hans föräldrar varit bristande, och på senare år näst intill obefintlig. Däremot framgår det inte vilka insatser som socialnämnden gjort för att verka för en återförening mellan T och hans föräldrar. Som framgått av bakgrunden till bestämmelsen är det ju socialnämndens ansvar att skapa goda förutsättningar för återförening till ursprungsfamiljen. Vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 8 § FB ska således enbart äga rum i de fall där det står klart att en återförening mellan barnet och föräldrarna inte kommer att kunna ske, detta trots socialnämndens insatser. Jag anser att utredningen i målet inte visar på att socialnämnden vidtagit tillräckliga insatser till att möjliggöra en god kontakt och relation mellan T och hans föräldrar. Det konstateras bara att föräldrarna motsatt sig att besöka T i familjehemmet, men inte vilka konkreta insatser socialnämnden gjort under åren för att verka för en god relation och återförening med föräldrarna.

Till skillnad från NJA 1993 s. 666, görs det i NJA 2014 s. 307 en tydlig utredning av de åtgärder som vidtagits för att åstadkomma en återförening mellan L och hans förälder. Jag delar TR:s bedömning i frågan om återförening i NJA 2014 s. 307. De fastställer att det är socialnämndens ansvar att arbeta för en återförening, och inte att vidta åtgärder för en vårdnadsöverflyttning förrän det är konstaterat att alla rimliga möjligheter uttömts eller visat sig vara utan verkan. I detta fall hade den sjuåriga pojken L och hans mor haft umgänge en

gång i månaden i närvaro av kontaktperson, detta ansåg HD inte vara tillräckligt regelbunden kontakt för att tala för en framtida återförening. Jag anser att domstolen i detta fall, till skillnad från NJA 1993 s. 666, gör en utförlig redogörelse för förutsättningarna för en återförening, vilket innebär ett positivt prejudicerande bidrag i vårdnadsfrågan vid domstolens avvägning mellan vårdnadsöverflyttning och återförening med föräldrarna.

I likhet med NJA 2014 s. 307 gjorde HovR bedömningen i mål nr T 3004-08 att kontakten mellan barnet, R, och hans far inte var ett tillräckligt hinder mot vårdnadsöverflyttning. Här konstaterar jag således att domstolen i sin avvägning bedömt att barnets behov av trygghet och kontinuitet i familjehemmet väger över behovet av att i framtiden återförenas med sina föräldrar. Emellertid framgår det av domstolens bedömning i mål nr T 3004-08 att det på grund av R:s funktionsnedsättning förelåg ett extra stort behov av att säkra hans kontinuitet och trygghet i familjehemmet. Min bedömning är att R:s funktionsnedsättning var avgörande för domstolens bedömning, och hade R varit fullt frisk hade den regelbundna och goda kontakten mellan R och hans far legat som hinder för en vårdnadsöverflyttning.

I NJA 2014 s. 307 tog domstolen inte hänsyn till L:s inställning. De ansåg, med beaktande av L:s ålder och mognad som sjuåring, att hans inställning inte kunde ligga till grund för bedömningen i vårdnadsfrågan. Inte heller i mål nr T 3004-08 gjordes någon bedömning av sexåriga R:s inställning. Mot bakgrund av detta anser jag att domstolarna bedömer att ett barn mellan åldern fem och sju år är för ungt för att ha en inställning som ska tillmätas betydelse. Det framgår visserligen inte i lag vilken ålder ett barn ska ha uppnått för att dess åsikter och önskemål ska ges betydelse, men jag hade dock önskat att domstolarna på ett tydligare sätt hade motiverat varför barnens önskemål inte skulle ha någon betydelse, istället för att enbart konstatera det. Jag finner i och med detta en oroväckande ignorans av artikel 12 i Barnkonventionen, som tydligt markerar att barn, i förhållande till deras ålder och mognad, ska höras i alla rättsliga och administrativa förfaranden som gäller dem. Jag tycker att det är viktigt att barnets inställning, precis som det fastställs i 6 kap. 19 § 4 st. FB, kartläggs och presenteras inför domstolen. Av 6 kap. 19 § 4 st. FB framgår enbart att barn ska höras under förutsättning att det inte är olämpligt. Min bedömning är att det inte endast ska vara barnets ålder och mognad som ska ligga till grund för bedömningen om det ska anses olämpligt, och jag saknar därför motivering i domstolarnas bedömningar till varför större hänsyn inte tas till barnens inställning.

Det som jag funnit gemensamt för dessa rättsfall där domstolen beslutat att överflytta vårdnaden till familjehemsföräldrarna är att i samtliga fall hade barnen varit placerade i familjehemmen sedan spädbarnsåldern. I samtliga fall konstaterades att barnen rotat sig i familjehemmen, och i syfte att förhindra att barnen skulle ryckas upp från den trygga miljö som de funnit sig tillrätta i, fann domstolarna att det uppenbart bästa för barnen var att överflytta vårdnaden till familjehemmen.

I NJA 1993 s. 666 hade T placerats i familjehemmet i spädbarnsåldern och levt där i 11 år innan talan om vårdnadsöverflyttning väcktes i första instans. Vid tiden för avgörandena i första instans i de senare två presenterade fallen hade 2003 års bestämmelse om särskilt övervägande om vårdnadsöverflyttning när barn varit placerat i samma familjehem i tre år trätt i kraft. I NJA 2014 s. 307 hade L placerats i familjehemmet när han var ett och ett halvt år gammal och bott där i sex år när talan om vårdnadsöverflyttning väcktes. I mål nr T 3004-08 hade R placerats i familjehemmet i spädbarnsåldern och bott där i fem år när talan väcktes. I jämförelsen mellan dessa tre rättsfall anser jag att 2003 års bestämmelse haft ett positivt bidrag till att talan om vårdnadsöverflyttning väckts inom en rimlig tid. Visserligen hade barnen i de två senare fallen bott i familjehemmen i mer än tre år innan talan väcktes, men de hade inte bott där så länge som 11 år. Jag anser att det talar för en positiv rättsutveckling för barnets kontinuitet och trygghet att talan om vårdnadsöverflyttning i de senare två fallen väcktes efter cirka fem år, istället för efter 11 år som i NJA 1993 s. 666.

6.3 Mål där domstolen beslutat att inte överflytta vårdnaden

I följande avsnitt presenteras tre rättsfall där utfallet blivit att vårdnaden inte överflyttats till familjehemsföräldrarna. Därefter görs en analys av dessa rättsfall för att identifiera vilken avvägning domstolen gör och vad jag finner borde utretts noggrannare.

6.3.1 Hovrätten för nedre Norrland, mål nr T 518-12

Detta mål handlade om vårdnadsöverflyttning av en pojke, M, till hans familjehemsföräldrar. M var född den 16 oktober år 2006 och hade omhändertagits med stöd av LVU när han var åtta månader gammal, på grund av att det förekom missbruk och våld i hemmet. Sedan juni år 2007 hade han varit familjehemsplacerad hos sin moster och dennes man. Socialnämnden i Östersunds kommun väckte talan i TR och yrkade att vårdnaden om M skulle överflyttas till

familjehemsföräldrarna och därmed att dessa skulle utses till särskilt förordnade vårdnadshavare för M. Både M:s mor och far bestred yrkandet.¹¹⁶

När målet avgjordes i TR var M fem år gammal och i domskälen fastställdes att han var för ung för att ha någon egen uppfattning i den aktuella frågan. Den omständighet som talade för en vårdnadsöverflyttning var att M hade en väsentligt starkare anknytning till familjehemsföräldrarna och familjehemssyskonen än vad han hade till sina föräldrar. Det fastställdes att det var i familjehemmet som M på sikt även fortsättningsvis skulle ha sitt boende. Det konstaterades att föräldrarnas umgänge med M under vissa perioder varit dåligt. Emellertid var det visat att modern på ett lyckosamt sätt kommit till rätta med sina missbruksproblem. Moderns umgänge med M hade, från tiden att modern kommit till rätta med sina missbruksproblem tills TR:s beslut, bestått i regelbunden telefonkontakt en gång i veckan, samt fysiska träffar vid tre tillfällen. Kontakten mellan M och hans far hade under lång tid varit obefintlig, vilket fadern förklarat berott på hans personliga förhållanden. Han uttryckte dock i TR att han hade intresse av att påbörja ett umgänge med M. Domstolen beaktade framförallt moderns försök att både skapa samt underhålla en kontakt med M, och hennes önskan att de skulle knyta an till varandra på ett sådant sätt som möjliggjorde en framtida återförening.

TR konstaterade att det vid tiden för avgörandet var omöjligt att veta om M någonsin skulle få en sådan tillräckligt nära anknytning till någon av sina föräldrar att det skulle möjliggöra en återförening. Det konstaterades även att det inte förelåg någon tvekan i frågan huruvida det bästa för M vid tiden för avgörandet, och på sikt, var att han bodde i familjehemmet där han hade sin trygghet. Emellertid fann domstolen att de insatser som socialnämnden gjort för att bidra till umgänget mellan M och hans föräldrar inte var tillräckliga. De menade att tiden skulle få utvisa om en anknytning och således en återförening till föräldrarna skulle bli möjlig. Mot bakgrund av detta ogillades socialnämndens talan.

I HovR fastställdes TR:s dom, och i HovR:s domskäl anfördes att umgänget mellan M och hans moder utökats efter TR:s dom på initiativ av socialtjänsten. Umgänget mellan M och hans moder hade sedan år 2012 bestått i umgänge två gånger i månaden i familjehemmet. HovR utredde frågan om det ändå fanns omständigheter som talade för en

¹¹⁶ Mål nr T 2915-10.

vårdnadsöverflyttning till familjehemmet, och beaktade den oro som socialnämnden uppgett att M haft inför umgänget med sin mor. Emellertid fann de ingen konkret förklaring till denna oro och beaktade att familjehemsföräldrarna och socialnämnden förklarat att avsikten var att M skulle ha ett fortsatt umgänge med sin moder. Mot bakgrund av att modern inte hade försökt försvåra för familjehemsföräldrar vid fattandet av nödvändiga beslut gällande M och inte försökt påverka honom, fann domstolen vid en sammantagen bedömning att frågan om vem som var den juridiska vårdnadshavaren inte hade någon större betydelse för en sjuåring. Med hänsyn till de skäl som anförts i HovR, samt TR, kunde det inte fastställas att det bästa för M var att överflytta vårdnaden om honom till familjehemsföräldrarna.

6.3.2 Göta Hovrätt, mål nr T 1885-08

Detta mål handlade om J som vid sex års ålder omhändertogs med stöd av LVU och placerades i ett familjehem, bestående av hennes moster och dennas man. Orsaken till placeringen i familjehemmet var att det på grund av hennes moders missbruk och förekommande våld i hemmet förelåg en påtaglig risk för skada på hennes hälsa och utveckling. År 2008, när J hade varit placerad i familjehemmet i åtta år, väckte socialnämnden i Jönköpings kommun talan i TR och yrkade, jämväl interimistiskt, att TR skulle utse familjehemsföräldrarna att i egenskap av särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om J. Modern, som var ensam vårdnadshavare, bestred yrkandet.¹¹⁷

I socialnämndens utveckling av talan och grunder anfördes deras skyldighet att minst var sjätte månad överväga ifall det fortfarande fanns behov av vård enligt LVU. Vidare anförde de skyldigheten att, i ett fall som detta, överväga skälen till vårdnadsöverflyttning när ett barn varit placerat i ett familjehem i mer än tre år. I TR:s domskäl konstaterades att J:s behov av omvårdnad och fostran, som innan placeringen i familjehemmet eftersatts, nu tillgodosetts i familjehemmet. Vidare konstaterades att J var en naturlig familjemedlem i familjehemmet och betraktade familjehemsföräldrarna som sina föräldrar. Domstolen fann även, mot bakgrund av att J var 14 år gammal och därmed uppnått en sådan ålder och mognad, att hennes önskan att bo kvar i familjehemmet och får vårdnaden om sig överflyttad till familjehemsföräldrarna skulle beaktas. Domstolen beaktade även umgänget mellan J och hennes mor och konstaterade att det varit regelbundet under åren som J varit placerad i familjehemmet. Omständigheten att J haft ett regelbundet umgänge med sin mor, samt att inga konkreta åtgärder för en återförening vidtagits, talade mot en vårdnadsöverflyttning. Emellertid fann

¹¹⁷ Mål nr T 3224-07.

dock TR vid en samlad bedömning att det var essentiellt att J även i fortsättningen erhöll en trygg och stabil tillvaro, och beslutade om vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna.

Detta mål överklagades till HovR av J:s moder, som yrkade att HovR skulle ogilla TR:s dom. Moderns yrkande fastställdes i HovR och med ändring av TR:s dom upphävdes det interimistiska förordandet och socialnämndens talan lämnades utan bifall. Således tillkom vårdnaden om J alltjämt hennes moder. Av HovR:s domskäl framgår att deras bedömning grundade sig på lagstiftarens syfte att verka för en återförening mellan barnet och dess föräldrar, och att inte överflytta vårdnaden från en förälder som har en god kontakt med sitt familjehemsplacerade barn. Att kontakten och umgänget mellan J och hennes moder varit fortlöpande och anpassad efter J:s ålder, samt att modern accepterat familjehemsplaceringen, menade HovR talade för att modern visat sig vara angelägen att sätta J:s bästa i det främsta rummet. Vid en sammantagen bedömning skulle således vårdnaden om J inte överflyttas till familjehemsföräldrarna. Detta mål överklagades till HD, men HD fann inte skäl för att meddela prövningstillstånd.

6.3.3 Hovrätten över Skåne och Blekinge, mål nr T 1864- 14

Detta mål handlade om överflyttning av vårdnaden om en 14 årig flicka, A. På grund av att hon for illa i hemmet, hade A varit familjehemsplacerad sedan hon var två år gammal. Socialnämnden i Eslövs kommun yrkade i TR att domstolen skulle förordna familjehemsföräldrarna att i egenskap av särskilt förordnade vårdnadshavare utöva vårdnaden om A. Detta yrkande medgavs av A:s far, men bestreds av hennes moder.¹¹⁸

I TR:s domskäl framhölls lagstiftarens intentioner att med bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning skapa bättre möjligheter för barn att erhålla kontinuitet och trygghet i vården, genom att hindra dem från att ryckas upp från den miljö som de rotat sig i. Domstolen framhöll att syftet med bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning i 6 kap. 8 § FB, samt bestämmelsen om socialnämndens skyldighet att särskilt överväga en sådan, skulle gälla oavsett om barnet hade särskilda behov eller inte. Domstolen konstaterade att A:s umgänge med sin moder under åren som hon varit placerad i familjehemmet utvecklats positivt. Vad som skulle vara avgörande i bedömningen om vad som var uppenbart bäst för ett barn i A:s ålder fann inte domstolen självklart. Mot bakgrund av att A var 14 år ansåg emellertid

¹¹⁸ Mål nr T 3835-13.

domstolen att frågan om vem som var hennes juridiska vårdnadshavare inte hade någon större betydelse. De menade att i takt med att hon blivit äldre hade hennes egna val fått mer betydelse och att vårdnadsfrågan hade haft större betydelse om hon var yngre. Domstolen fann således att det inte förelåg skäl att besluta om en vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna. Motiveringen till beslutet grundade sig även på det faktum att frågan om vårdnadsöverflyttning uppkommit i ett så pass sent skede i A:s liv, i relation till hur länge hon varit placerad i familjehemmet, samt att det framstod som klart att hon inte skulle uppräckas från miljön i familjehemmet.

I TR var ordförande skiljaktig och hänvisade till likheterna i NJA 1993 s. 666. Den skiljaktige anförde att, mot bakgrund av att A uttryckt att hon ville ha en vårdnadsöverflyttning samt då det konstaterats att en återförening inte var aktuell, var det bäst för A att vårdnaden överflyttades till familjehemsföräldrarna.

Socialnämnden överklagade beslutet till HovR, som beslutade att TR:s dom skulle stå fast. I HovR:s domskäl konstaterades det att det var uppenbart bäst för A att de aktuella förhållandena fick bestå och att hon därmed även fortsättningsvis skulle bo kvar i familjehemmet. Domstolen beaktade även att detta accepterats av modern, och fann därför i deras bedömning att det inte förelåg någon risk att A skulle ryckas upp från miljön i familjehemmet. Domstolen ansåg även att det faktum att A:s föräldrar lämnat fullmakter som inneburit befogenhet för familjehemsföräldrarna att besluta i skolrelaterade frågor, samt medverkat vid ansökandet av passhandlingar, talade för att praktiska problem inte skulle uppstå till följd av att vårdnaden inte överflyttades. Domstolens bedömning grundade sig även på socialnämndens underrättelse om att A:s moder framhållit att ett beslut om vårdnadsöverflyttning skulle innebära att hon i framtiden inte skulle vilja träffa A. De framhöll att umgänget mellan A och modern visserligen inte hade varit okomplicerat eller speciellt regelbundet. En vägran att träffa sitt barn vid ett beslut om vårdnadsöverflyttning talade för ett begränsat intresse hos föräldern, emellertid konstaterade domstolen att den slutsatsen inte skulle dras i det aktuella fallet. De ansåg att risken för att kontakten mellan A och hennes moder skulle upphöra var avgörande för att inte besluta om en vårdnadsöverflyttning till familjehemsföräldrarna.

6.4 Analys av mål där domstolen beslutat att inte överflytta vårdnaden

Utgångspunkten vid en familjehemsplacering är principen om återförening till föräldrarna, och det är socialnämndens ansvar att skapa goda förutsättningar för en återförening. Efter att ha granskat dessa rättsfall där utfallet varit beslut om att inte överflytta vårdnaden till familjehemsföräldrarna har jag funnit att det gemensamma vid domstolarnas bedömning, i likhet med lagstiftarens intentioner, varit att när barnet och dess föräldrar har en regelbunden kontakt och umgänge ska vårdnadsöverflyttning inte ske. Precis som i mål nr T 1864-14, kan således kontakten mellan barn och förälder vara ett hinder för vårdnadsöverflyttning, detta trots att kontakten inte varit okomplicerad eller regelbundet förekommande.¹¹⁹

Till skillnad från de mål där vårdnaden överflyttats trots att föräldrarna haft umgänge med barnen, har jag i samtliga mål där vårdnaden inte överflyttats, funnit att det inte enbart var det faktum att det förelåg ett umgänge mellan barnet och föräldrarna som utgjorde hindret för en vårdnadsöverflyttning. I samtliga fall där vårdnaden inte överflyttades hade föräldrarna även accepterat familjehemsplaceringen och samarbetade med familjehemsföräldrarna vid rättsliga frågor gällande barnen. Något krav på samarbete och acceptans har jag inte funnit i förarbetena till institutet vårdnadsöverflyttning. Det framgår enbart av förarbetena att barnet och föräldrarna ska ha en god kontakt under tiden som barnet är placerat i familjehemmet. Min tolkning är att domstolarna bedömt acceptansen och samarbetsviljan som grund för en god kontakt, vilket talat för tillämpningen av återföreningsprincipen i domstolens avvägning.

Emellertid framgår det av förarbetena till bestämmelsen att återföreningsprincipen kan få ge vika, trots ett fungerande umgänge, i de fall då en återförening inom en överskådlig framtid inte är realistiskt.¹²⁰ Trots att det i samtliga mål framgått att en återförening inom en överskådlig framtid inte skulle kunna ske, fann domstolarna ändå att det förelåg hinder för vårdnadsöverflyttning. Den frågan jag då ställer mig kritisk till är ifall barnets rätt till kontinuitet och trygghet i den aktuella miljön i familjehemmet bedöms vara tillgodosett genom att föräldrarna accepterat familjehemsplaceringen och agerat med samarbetsvilja? Min uppfattning är den att domstolarna inte enbart haft det enskilda barnet som utgångspunkt i vårdnadsfrågan, utan att bedömningen till viss del grundat sig på rätten för föräldern att i framtiden återförenas med sitt barn.

¹¹⁹ Jämför. Walin, Vängby, 2010, s. 6:41.

¹²⁰ Prop. 1996/97:124 s. 118.

Att domstolen i mål nr T 1864-14, trots A:s uttryckta önskan om att vårdnaden skulle överflyttas till familjehemsföräldrarna, sett det som ett hinder för vårdnadsöverflyttning att modern varnat om att avbryta kontakten med dottern, anser jag tala för att domstolen även här har föräldrarnas intressen som utgångspunkt för bedömningen. Här tolkar jag domstolens bedömning som att kontakten mellan barnet och föräldern i viss mån väger starkare än barnets rätt att erhålla trygghet och kontinuitet i familjehemmet genom en vårdnadsöverflyttning.

I anslutning till tolkningen av barnets uttryckliga önskan ställer jag mig kritisk till domstolarnas bedömning i denna fråga. I mål T nr 518-12 var M sju år. I det här fallet ansåg domstolen att frågan om vem som skulle vara den juridiska vårdnadshavaren, med hänsyn till M:s ålder, inte kunde ha någon betydelse. Något mer motiverades inte detta. Jag håller inte med domstolen bedömning i denna fråga då jag anser att ett barn som är sju år även kan ha intresse i vårdnadsfrågan. Detta har dessutom senare fastslagits i NJA 2014 s. 307, där domstolen ansåg att ett barn vid sju års ålder som kommit upp i skolåldern hade intresse av vem som var dess vårdnadshavare, vilket således skulle ligga till grund för domstolens bedömning för behovet av en vårdnadsöverflyttning. NJA 2014 s. 307 avgjordes efter mål nr T 518-12, vilket kan förklara domstolens bedömning i mål nr T 518-12. Med det menar jag att ifall frågan i mål nr T 518-12 hade avgjorts efter det prejudicerade rättsfallet hade troligtvis domstolen inte gjort samma bedömning i åldersfrågan gällande barnets intresse.

Däremot ansåg domstolen i mål nr T 1864-14, att mot bakgrund av att A var 14 år, hade frågan om vem som var hennes juridiska vårdnadshavare inte någon större betydelse. Jag anser att detta är väldigt motsägelsefullt. Om frågan om vem som är ens juridiska vårdnadshavare inte är viktig när ett barn, som i mål nr T 518-12, är sju år och inte heller när ett barn är 14 år, som i mål nr T 1864-14, när ska frågan då få betydelse? Jag anser, i likhet med skiljaktig i mål nr T 1864-14, att domstolen borde tagit vägledning av NJA 1993 s. 666 och därmed tagit hänsyn till den fjortonåriga flickans ålder. I NJA 1993 s. 666 fastslog domstolen att ett 14 årigt barns ålder och mognad hade betydelse för domstolens bedömning och att dess inställning i vårdnadsfrågan skulle tillmätas stor betydelse.

I mål nr T 518-12 var M i spädbarnsåldern när han placerades i familjehemmet och hade levt där i fyra år när talan om vårdnadsöverflyttning väcktes i första instans. Emellertid tog det åtta år innan socialnämnden väckte talan om vårdnadsöverflyttning i mål nr T 1885-08. Här hade J visserligen placerats i familjehemmet när hon var 6 år gammal. I förarbetena till 2003 års

bestämmelse om övervägande av ansökan om vårdnadsöverflyttning framgick att en tidsgräns på tre år ansågs skäligt med hänsyn till att de barn som bor i familjehem under längre tidsperioder ofta placeras när de är mellan noll till tre år gamla. Mot detta kan jag förstå att det dröjde längre tid i mål nr T 1885-08, då J i detta fall placerades när hon var sex år gammal. Emellertid placerades A i mål nr T 1864-14 när hon var två år gammal, och här dröjde det 12 år innan socialnämnden väckte talan om vårdnadsöverflyttning. I HovR:s domskäl i mål nr T 1864-14 var ju det faktum att frågan om vårdnadsöverflyttning väckts efter så många års placering i familjehemmet en av orsakerna till beslutet om att inte överflytta vårdnaden. Mot bakgrund av detta anser jag att det är möjligt att mål nr T 1864-14 hade fått ett annat utfall om talan om vårdnadsöverflyttning väckts i ett tidigare skede.

7 Avslutande analys

Syftet med detta examensarbete har varit att med utgångspunkt i barnets bästa utreda det rättsliga institutet vårdnadsöverflyttning, med fokus på vilken vikt återföreningsprincipen har i domstolens bedömning vid tillämpningen av institutet. I examensarbetet har jag tidigt konstaterat att barn har lagstadgad rätt att erhålla omvårdnad, trygghet och god fostran. Barn, vars behov av vård och trygghet inte kan erhållas av deras föräldrar, har lagstadgad rätt att placeras i ett familjehem för att få dessa behov tillgodosedda. Emellertid innebär det inte per automatik att otryggheten upphör hos barn genom en familjehemsplacering. I och med att det i lag finns krav på att behovet av familjehemsplaceringen ska prövas var sjätte månad lever barnen ofta med en oro över att de när som helst kan bli uppryckta från den miljö som de funnit sig till rätta i, för att återvända till sina föräldrar. Av utredningen i arbetet har jag konstaterat att syftet med vårdnadsöverflyttning är att barn kan garanteras få sitt behov av trygghet och kontinuitet tillgodosedda i familjehemmet.

Bestämmelsen om vårdnadsöverflyttning i 6 kap. 8 § FB har upprättats för att i ett längre perspektiv tillgodose barnets bästa. Rekvisiten för att genomföra en vårdnadsöverflyttning är att barnet stadigvarande ska ha vårdats och fostrats i familjehemmet, och att det ska vara uppenbart bäst för barnet att de rådande förhållandena består och att en vårdnadsöverflyttning genomförs. Efter granskning av både principen om barnets bästa och institutet vårdnadsöverflyttning samt praxis på området har jag funnit ett behov av tydligare regler för när vårdnadsöverflyttning ska ske. Visserligen ställs det krav på att det ska vara visat att det är det uppenbart bästa för barnet att de rådande förhållandena består och att vårdnaden

överflyttas, men jag önskar att bestämmelsen på ett tydligare sätt hade definierat på vilket sätt det skulle vara uppenbart för barnets bästa. Jag har efter utredningen insett att problematiken till avsaknaden av en klar definition av principen om barnets bästa beror på att domstolen måste göra en bedömning i varje enskilt fall. Utgångspunkten för vårdnadsöverflyttning inom både familje- och socialrätten är att barn erhåller kontinuitet och trygghet. Jag har identifierat att detta stämmer överens med barnets lagstadgade rättigheter och principen om barnets bästa.

Vid sidan av barnets rättighet att erhålla omvårdnad, trygghet och god fostran, har föräldrarna lagstadgade rättigheter och skyldigheter i förhållande till barnet. Genomgående i arbetet har det konstaterats att vare sig om ett barn placerats i familjehem på frivillig väg eller genom tvångsingripande ska socialnämnden verka för en framtida återförening mellan barnet och föräldrarna.

Att vid en familjehemsplacering som främsta syfte ha att åstadkomma en återförening mellan barnet och föräldrarna har fått mig att vid sidan av principen om barnets bästa i lagstiftningen, även identifiera ett föräldraperspektiv. Med ett föräldraperspektiv menar jag att målet med återföreningsprincipen inte enbart är att verka för att barnet får en god relation till sina föräldrar, utan även en rätt för föräldrarna att återförenas med sina barn. Med detta menar jag att domstolen även tar stor hänsyn till föräldrarnas intressen i avvägningen om tillämpning av institutet vårdnadsöverflyttning och återföreningsprincipen. Jag har konstaterat att, trots att föräldrarnas inställning i fråga om vårdnadsöverflyttning inte ska vara det avgörande, tillmäts det ändå stor betydelse. På detta sätt finner jag att vikten av vad som är barnets bästa får mindre betydelse, än vad det hade fått om föräldrars intressen inte spelade lika stor roll. Jag anser således att barnets behov och intressen ska vara utgångspunkten samt det avgörande, och inte föräldrarnas intressen.

Återföreningsprincipen överensstämmer med synsättet hos förespråkarna för den relationsorienterade skolan, som framhållit den skada hos ett barn som kan orsakas genom att kontakten mellan barnet och föräldrarna upphör. Vid genomgång av praxis har jag konstaterat att detta synsätt även funnits hos domstolarna i deras avvägning vid tillämpandet av institutet vårdnadsöverflyttning i relation till återföreningsprincipen. Jag har även funnit att detta synsätt stämmer överens med de bakomliggande tankarna till 6 kap. 8 § FB.

Jag har identifierat flera orsaker till lagstiftarens strävan att återförena barn med deras föräldrar. Föräldrarna har en särskild ställning i ett barns liv och utgångspunkten är att de utgör grunden för barnets familj. Begreppet familj är värdeladdat och respekten och skyddet för privat- och familjelivet är grundlagsstadgat. Det är därför essentiellt att barnet har en god kontakt och känner en samhörighet med sina föräldrar. Det är sannolikt att tvekan inför användandet av institutet vårdnadsöverflyttning grundar sig på risken att relationen till föräldrarna försämras, eller till och med upphör. Det är föräldrarnas särskilda ställning i barnens liv och relationen dem emellan som jag anser att återföreningsprincipen grundar sig på. Att denna relation ska skyddas av lagstiftaren är viktigt, men jag har ändå funnit stora svårigheter med en återförening i de fall där barn rotat sig i familjehemmet och ser det som sin trygga hemmiljö. I förarbetena till 6 kap. 8 § FB framgår att en vårdnadsöverflyttning inte ska ske i de fall där barnet och föräldrarna har en god kontakt.¹²¹ Enligt min uppfattning är det tveksamt att detta ska utgöra ett absolut hinder för vårdnadsöverflyttning. Jag anser att domstolen i sin avvägning ska fästa större vikt kring hur länge barnet varit placerat i familjehemmet, den närhet och trygghet som barnet känner till familjehemsföräldrarna och barnets uttryckliga önskan, oavsett ålder. Ett beslut om vårdnadsöverflyttning är ett så pass stort ingripande i barnets liv att jag anser att domstolen alltid ska beakta barnets uttryckliga önskan.

I bestämmelsen i 6 kap. 8 § 2 st. SoL och 13 § 3 st. LVU stadgas att överväganden om vårdnadsöverflyttning ska ske efter att ett barn varit placerat i samma familjehem i minst tre år. I relation till att socialnämnden har en skyldighet att arbeta för en återförening mellan barnet och föräldrarna finner jag en konflikt i och med att de samtidigt efter redan tre år ska utreda möjligheterna till en vårdnadsöverflyttning.

Vidare bedömer jag att införandet av tre-årsregeln medfört att lagstiftningen inspirerats av synsättet hos den behovsorienterade skolan. Där ansågs att det viktigaste elementet för barnets goda uppväxtförhållanden var att det fick känna sig älskat i det hem där behoven av omvårdnad och trygghet tillgodosågs. Genom införandet av tre-årsregeln finner jag att lagstiftaren i linje med den behovsorienterade skolan ansett att dessa behov kan tillgodoses i familjehemmet varför det i många fall kan vara viktigare med en vårdnadsöverflyttning än en återförening till föräldrarna. Jag anser att införandet av tre-årsregeln även talar för att barns

¹²¹ Prop. 1981/82:168 s. 40.

grundläggande behov och intressen fått en betydligt starkare roll i den svenska lagstiftningen i takt med samhällets utveckling.

Efter utredningen av institutet vårdnadsöverflyttning, med fokus på vilken vikt återföreningsprincipen har vid domstolens avvägning, kan jag konstatera att en vårdnadsöverflyttning kan innebära att en begränsning sker i möjligheten för en återförening mellan barnet och föräldrarna. För att domstolen ska besluta om vårdnadsöverflyttning krävs det att socialnämnden verkat för en återförening utan att det lett till någon framgång. Det krävs att ett beslut om vårdnadsöverflyttningen är uppenbart det bästa för barnet. Svårigheter i bedömningen om det verkligen är uppenbart bäst för barnet kan uppstå när en återförening inte varit aktuell vid tillfället för prövningen, men barnet och föräldrarna ändå har en god relation. Trots att en återförening inte förutses vara möjlig på sikt och det anses uppenbart att en vårdnadsöverflyttning kommer att bidra med trygghet och kontinuitet för barnet i familjehemmet, kan en vårdnadsöverflyttning innebära en risk för att relationen mellan barnet och föräldrarna helt upphör. Därför bedömer jag att det ligger ett stort ansvar hos socialnämnden att utförligt utreda frågan om vårdnadsöverflyttning och noga väga skälen för och emot innan frågan väcks i domstol. Vidare anser jag att arbetet med att stärka barns rättsliga ställning är en uppgift som kommer att fortlöpande ålägga lagstiftaren, och genom att principen om barnets bästa blir allt tydligare kommer det att i framtiden underlätta för domstolen i sin bedömning vid avvägning om tillämpning av institutet vårdnadsöverflyttning i 6 kap. 8 § FB.

För att ett barn ska få vara säker på att få bo med den familj som det haft och älskat i flera år har lagstiftaren skapat regeln i 6 kap. 8 § FB för att säkerställa barnets bästa, vilket vidare har stärkts genom 2003 års regel om särskilt övervägande efter placering i tre år. Jag vill emellertid framhålla att en placering i ett familjehem är ett stort ingrepp, både för barnet och föräldrarna, och jag håller med om att återföreningsprincipen ska vara utgångspunkten vid en familjehemsplacering. Jag anser att det är i enlighet med barnets bästa att ha en god kontakt med sina föräldrar och således bli medveten om sitt ursprung, i syfte att stärka barnets identitet. Min bedömning är dock att tillämpningen av 6 kap. 8 § FB rört sig i en positiv riktning då synen på barnets bästa har börjat fokusera mer på barnets individuella behov än på barnets generella behov av en relation med sina föräldrar.

Min bedömning är att återföreningsprincipen tidigare tillmätts stor vikt vid domstolens avvägning för tillämpningen av det rättsliga institutet vårdnadsöverflyttning, men att det på senare tid gått mot en utveckling där den fått minskad tyngd. Jag vill slutligen framhålla att jag anser att den minskade betydelsen av återföreningsprincipen talar för en positiv förstärkning av principen om barnets bästa vid vårdnadsöverflyttningar till familjehemsföräldrar.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Regeringens propositioner (Prop.)

Prop. 1978/79:67 om förbud mot aga.

Prop. 1979/80:1 om socialtjänsten;.

Prop. 1981/82:168 om vårdnad och umgänge m.m.

Prop. 1989/90:107 om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.

Prop. 1990/91:8 om vårdnad och umgänge.

Prop. 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals.

Prop. 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen.

Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge.

Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler.

Statens offentliga utredningar (SOU)

SOU 1978:10 Barnets rätt 1. Om förbud mot aga, Betänkande av utredningen om barnens rätt Stockholm 1978.

SOU 1979:63 Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m, Betänkande av utredningen om barnens rätt Stockholm 1979.

SOU 1986:20 Barns behov och föräldrars rätt socialtjänstens arbete med utsatta familjer, Betänkande av Socialberedningen Stockholm 1986.

SOU 1987:7 Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister- talerätt för barn m.m, Betänkande av utredningen om barnens rätt Stockholm 1987.

SOU 1994:139 Ny Socialtjänstlag, Huvudbetänkande av Socialtjänstkommittén Stockholm 1994.

SOU 2000:77 Omhändertagen - Samhällets ansvar för utsatta barn och unga, Betänkande av LVU-utredningen Stockholm 2000.

SOU 2009:68 Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU), Betänkande av Barnskyddsutredningen Stockholm 2009.

SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag, Betänkande av Barnrättsutredningen Stockholm 2016.

Offentligt tryck från EU

Barnkonventionen [Elektronisk resurs]:FN:s konvention om barnets rättigheter, UNICEF Sverige, Stockholm, 2009.

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Rom, 1950.

Rättspraxis

Avgöranden från Högsta domstolen

NJA 1993 s. 666.

NJA 2014 s. 307.

Hovrättsavgöranden

Hovrätten över Skåne och Blekinges beslut 2008-09-08, mål nr T 3004-07.

Göta Hovrätts beslut 2009-02-17, mål nr T 1885-08.

Hovrätten för Nedre Norrlands beslut 2013-02-20, mål nr T 518-12.

Hovrätten över Skåne och Blekinges beslut 2015-02-12, mål nr T 1864-14.

Tingsrättsavgöranden

Solna tingsrätts beslut, 2008-05-16, mål nr T 6568-07.

Litteratur

Berfenstam, Ragnar & Rembe, Annika (red.), *Barnets rättigheter- och samhällets skyldigheter: lagar och regler*, 2., rev. uppl., Wahlström & Widstrand i samarbete med Rädda barnen, Stockholm, 1992.

Bergström, Carl Fredrik & Hettne, Jörgen, *Introduktion till EU-rätten*, 1. uppl., *Studentlitteratur*, Lund, 2014.

Ewerlöf, Göran, Sverne, Tor & Singer, Anna, *Barnets bästa: om föräldrars och samhällets ansvar*, 5., [omarb.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2004.

Goldstein, Joseph, Freud, Anna & Solnit, Albert J., *Barnets rätt - eller rätten till barnet?*. Natur och kultur, Stockholm, 1978.

Hedlund Thulin, Kristina & Greenhill, Malin, *Lika i värde och rättigheter: om mänskliga rättigheter*, 3., [uppdaterade] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2008.

Leviner, Pernilla, *När kan och bör placerade barn flytta hem- en oklar balansering mellan återförening och stabilitet i tre olika processer*, i Cederborg, Ann-Christin & Warnling-Nerep, Wiweka (red.), *Barnrätt: en antologi*, 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2014.

Lundgren, Lars, Sunesson, Per-Anders & Thunved, Anders, *Nya sociallagarna: med kommentarer i lydelsen den 1 januari 2016*, 29. [rev.] uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2016.

Mattsson, Titti, *Barnet som subjekt och aktör: en rättslig studie om barn i familjehem*, Iustus, Uppsala, 2006.

Mattsson, Titti, *Rätten till familj inom barn- och ungdomsvården*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2010.

Saldeen, Åke, *Barn- och föräldrarätt*, 7. [rev.] uppl., Iustus, Uppsala, 2013.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, 3., [utök. och rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2015.

Schiratzki, Johanna, *Vårdnad och vårdnadstvister: [Custody and custody disputes]*, Norstedts juridik, Diss. Stockholm : Univ., Stockholm, 1997.

Schiratzki, Johanna, *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige: en rättsvetenskaplig undersökning*, 2. uppl., Iustus, Uppsala, 2005.

Schiratzki, Johanna, *Barnrättens grunder*, 5., [rev.] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014.

Singer, Anna, *Föräldraskap i rättslig belysning*, Iustus, Diss. Uppsala : Univ., Uppsala, 2000.

Singer, Anna, *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*, 6., [omarb.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012.

Walin, Gösta & Vängby, Staffan, *Föräldrabalken: en kommentar, D. 2, 14-21 kap. och internationell föräldrarätt*, Bokutg., uppdaterad t.o.m. supplement 10, juli 2010, Norstedts juridik, Stockholm, 2010.

Övriga källor

Socialstyrelsen, *Vårdnadsöverflyttningar med stöd av 6 kp. 8 § Föräldrabalken*, Dnr 254 8371/1990, Individ-och familjeenheten.

Barn och unga i familjehem och HVB: handbok om socialnämndens ansvar och uppgifter, Socialstyrelsen, Stockholm, 2012, <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2013/2013-1-1>.